

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη και λήμματα στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.....	σελ. 2
(1) Εισαγωγή.....	σελ. 3
(2) Αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας.....	σελ. 4
Α. Γενικά.....	σελ.4
Β. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει μόνο όσες αρμοδιότητες του απονέμει το Σύνταγμα.....	σελ. 5
Γ. Η άσκηση των αρμοδιοτήτων από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.....	σελ. 7
Δ. Κατηγορίες αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας.....	σελ. 9
Ε. Διάκριση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας με κριτήριο τις λειτουργίες στις οποίες μετέχει.....	σελ. 10
(3) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της νομοθετικής λειτουργίας.....	σελ. 10
Α. Έκδοση, δημοσίευση, αναπομπή.....	σελ. 10
Β. Οι λοιπές, σχετικές με τη νομοθετική λειτουργία αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας.....	σελ. 16
Γ. Η κύρωση των νόμων, ως μιας αρμοδιότητας που δεν διαθέτει πιά ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας.....	σελ. 17
(4) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της εκτελεστικής λειτουργίας.....	σελ. 18
(5) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της δικαστικής λειτουργίας.....	σελ. 20
(6) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της λειτουργίας του πολιτεύματος.....	σελ. 22
Α. Οι «ρυθμιστικές αρμοδιότητες» του Προέδρου της Δημοκρατίας.....	σελ.22
Β.Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως ρυθμιστής του πολιτεύματος.....	σελ. 24
(7) Διάκριση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας με κριτήριο την εξαίρεση από τον κανόνα της Υπουργικής προσυπογραφής.....	σελ.26
(8) Συμπέρασμα.....	σελ.26
(9) Βιβλιογραφία – πηγές – αρθρογραφία.....	σελ. 28

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

A) Το αντικείμενο που διαπραγματεύεται αυτή η εργασία είναι η απαρίθμηση και, στη συνέχεια, η ανάλυση του ζητήματος, αναφορικά με τις αρμοδιότητες με τις οποίες είναι επιφορτισμένος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, σύμφωνα πάντα με τις διατάξεις του Συντάγματος και των νόμων. Ειδικότερα, θα γίνει απόπειρα να απαντηθούν ερωτήματα σε σχέση με το κατά πόσον μπορεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή της χώρας, συμμετέχοντας στις λειτουργίες του κράτους και συνεργαζόμενος με τα υπόλοιπα όργανα νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο θα δοθεί απάντηση και στο ερώτημα που αναφέρεται στο ρόλο που διαδραματίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την διαμόρφωση του πολιτικού συστήματος.

B) This essay refers to numbering and, in the continue, to the analysis of the competences of the President of the Republic, according to the Constitution and the legislation. In particular, we will attempt to give answers in reference to the way that the President of the Republic interferes with the political life of our country, by participating in the state's functions and by contributing with the other organs of legislative, executive and judicial powers. By this way we will answer to the question that refers to the role that President of the Republic eventuates at the configuration of the political system.

ΛΗΜΜΑΤΑ

Πρόεδρος της Δημοκρατίας.	
Νομοθετικές αρμοδιότητες.....σελ. 11	
Εκτελεστικές αρμοδιότητες.....σελ. 18	
Δικαστικές αρμοδιότητες.....σελ. 20	
Ρυθμιστικές αρμοδιότητες.....σελ. 25	
Αρμοδιότητες που εξαιρούνται από τον κανόνα υπουργικής προσυπογραφής....σελ. 26	

VOCABULAR ENTRIES

President of the Republic.	
Legislative powers.....page 11	
Executive powers.....page 18	
Judicial powers.....page 20	
Powers who are excepted from the rule of the ministerial signets.....page 26	

1. Εισαγωγή

Διατάξεις που σχετίζονται εν γένει με το ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας δύνανται να εντοπιστούν σε διάφορα σημεία του Συντάγματος. Η πολιτειακή του όμως θέση και οι αρμοδιότητές του ρυθμίζονται λεπτομερώς στο δεύτερο τμήμα του Συντάγματος¹.

Ο ιστορικός πρόδρομος της Δημοκρατίας με αιρετό άρχοντα στην ευρωπαϊκή ιστορία είναι ο συνταγματικός μονάρχης. Αυτή η μορφή εξέφραζε και ακόμα εκφράζει μια αντίληψη “ενότητας” της πολιτείας προς τα έξω και προς τα μέσα. Σύμφωνα με τη θέληση των κοινωνικών δυνάμεων που συμβόλιζε καθώς και της θεμελίωσης που του παρείχε η ιδεολογικά συγγενής προς τις δυνάμεις αυτές επιστήμη, ο Πρόεδρος είχε ως κυριότερο ρόλο την προσωποποίηση της ιδέας της “πολιτικής ουδετερότητας” της πολιτείας.

Το επίκεντρο – νομικό και πολιτικό - των συζητήσεων που προηγήθηκαν της ψήφησης του Συντάγματος του 1975 από την Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, όσο και της αναθεώρησης αυτού του Συντάγματος το 1986, ήταν ο συνταγματικά ρυθμιζόμενος πολιτικός ρόλος καθώς και οι εξουσίες του Προέδρου. Σημαντικές διαφορές στον θεσμό επέφερε η αναθεώρηση του Συντάγματος το 1986. Σκόπιμη κρίνεται όμως μια αναφορά στη συνολική εικόνα που παρουσίαζε ο θεσμός σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975.

Κατά το Σύνταγμα του 1975, όπως ίσχυε έως την αναθεώρηση του 1986, ήταν εφοδιασμένος με εξουσίες που τον αναδείκνυαν ως τον πιο αποφασιστικό παράγοντα της παλιτείας και οι οποίες προσέδιδαν στο πολίτευμα χαρακτηριστικά στοιχεία «προεδρικής» Δημοκρατίας. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διέθετε α) ευρύτατα δικαιώματα διάλυσης της Βουλής, β) ευρύτατα δικαιώματα παύσης της Κυβέρνησης, γ) είχε δικαίωμα κύρωσης των νόμων που ψήφιζε η Βουλή, συμπράττοντας με αυτόν τον τρόπο στην νομοθετική εξουσία, δ) ήταν ο μόνος αρμόδιος, χωρίς καν να χρειάζεται να προσυπογράψει και η Κυβέρνηση, για την προκήρυξη δημοψηφίσματος. Σε όλες αυτές τις εξουσίες προστίθενται και οι ακόλουθες: α) είχε το δικαίωμα, χωρίς την προσυπόγραφο της Κυβέρνησης, να απευθύνει διαγγέλματα σε τελείως εξαιρετικές περιπτώσεις, και στ) είχε εξαιρετικές αποφασιστικές εξουσίες σε έκτακτες περιόδους “κατάστασης ανάγκης”. Η συνολική αυτή φυσιογνωμία του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας, όπως προέβαλλε μέσα από τις ασυνίθηστες για κοινοβουλευτικό πολίτευμα εξουσίες του, απεικονίζει τη σχετικοποίηση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και του κοινοβουλευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος. Εύστοχα λοιπόν τότε ο Α.ΜΑΝΕΣΗΣ χαρακτήριζε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κατά το Σύνταγμα του 1975 ως “κυρίαρχο του πολιτεύματος”. Ειδικότερα:

α) Η συγκέντρωση της εξουσίας σε ένα μοναδικό πρόσωπο, ακόμα και αν αυτό είναι εκλεγμένο, δεν είναι δυνατό να άρει το χαρακτήρα της ρύθμισης ως προβληματικής από την άποψη της δημοκρατικής αρχής. Σε μικρότερο ακόμη βαθμό αίρονται οι επιφυλάξεις, όταν ερευνάται το κατά πόσον ένας Πρόεδρος με σημαντικές

¹ Άρθρα 30 – 50 του Συντάγματος.

και πολιτικά κρίσιμες παρεμβάτικες αρμοδιότητες συνάδει με το πνεύμα και τη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

β) Όπως επισήμανε και η Γενική Εισήγηση της Μειοψηφίας στην Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, η φυσιογνωμία του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας προκύπτει από το άθροισμα των αρμοδιοτήτων που είχε.

γ) Αλλά και να δεί κανείς το θεσμό σε άμεση συνάρτηση με τη δομή των ελληνικών πολιτικών κομμάτων όπου ο αρχηγός του κόμματος, εφ' όσον δεν διασφαλίζεται η δημοκρατική εσωκομματική οργάνωση, έχει κυρίαρχο ρόλο τόσο στο κόμμα και στη κοινοβουλευτική ομάδα όσο και στην Κυβέρνηση, θα διαπιστώσει τούτο : ή θα διατηρήσει την πρωθυπουργία και θα εκλέξει ως Πρόεδρο Δημοκρατίας πρόσωπο κομματικά φιλικό σε αυτόν, ή θα εκλεγεί ο ίδιος Πρόεδρος. Στην πρώτη περίπτωση κεντρικός παράγοντας του πολιτεύματος είναι ο Πρόεδρος, στη δεύτερη ο Πρωθυπουργός : διαφαίνεται με αυτόν τον τρόπο ότι δύο είναι οι επιλογές και συνακόλουθα δύο οι αντίστοιχες μορφές λειτουργίας του πολιτεύματος.

2. Αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας

A.Γενικά

Ήδη πριν από την ψήφιση του Συντάγματος του 1975, όταν αυτό είχε ακόμη τη μορφή κυβερνητικού σχεδίου, αλλά και μετέπειτα, επί σειρά ετών, οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας αποτέλεσαν το βασικό σημείο αιχμής των συζητήσεων που απασχόλησαν την συνταγματική επιστήμη στη χώρα μας. Και δεν απασχόλησε μόνο τους συνταγματολόγους , αλλά και τις δυνάμεις που, κατά τα έτη 1975-1981 ,συγκροτούσαν το σύνολο της αντιπολίτευση. Δηλαδή οι θεωρητικοί προβληματισμοί μεταφέρθηκαν και στον χώρο της « πολιτικής πραγματικότητας» ,γεγονός που καταδεικνύει την ένταση αλλά και την σημαντικότητα των προβληματισμών.

Οι αιτιάσεις εναντίον ορισμένων προεδρικών αρμοδιοτήτων και της απορреούσας από αυτές δυναμικής του αξιώματος του αρχηγού του κράτους στο πολίτευμα υπήρξαν συγκλίνουσες μεγάλου μέρους της θεωρίας και οδήγησαν στη συνταγματική αναθεώρηση του 1985-1986, της οποίας κεντρικό σημείο αναφοράς ήταν ο προεδρικός θεσμός. Η αναθεώρηση έτσι κατέστη αντικείμενο κριτικής σημαντικής μερίδας θεωρητικών, αλλά και της αντιπολίτευσης, τόσο αυτής που συνέπραττε με την αξιωματική αντιπολίτευση της περιόδου 1975-1981 όσο και της κυβερνητικής πλειοψηφίας της ίδιας περιόδου, που αργότερα έγινε αξιωματική αντιπολίτευση.

Μεταξύ των κατηγοριών που δέχθηκε η αναθεώρηση συμπεριλαμβάνεται και το ότι υπήρξε προσχηματική, ότι δηλαδή αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων, αλλά και περιορισμένη, αφού επικεντρώθηκε σε ένα μόνο συνταγματικό θεσμό, παραβλέποντας κατ'αυτόν τον τρόπο σημεία που είχαν επισημανθεί από την θεωρία ως αναθεωρητέα.

Γεγονός είναι ότι η αναθεώρηση του προεδρικού θεσμού μετέβαλε τη θεσμική ισορροπία μεταξύ των κεφαλών της εκτελεστικής εξουσίας, αποδυναμώνοντας τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ενώ ήταν κατ'εξοχήν ενισχυτική των αρμοδιοτήτων του

νομοθετικού σώματος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι, στην πράξη, μεταφράζεται σε ουσιαστική αναβάθμιση της εθνικής αντιπροσωπείας, υπό το υφιστάμενο καθεστώς διπολισμού της πολιτικής εξουσίας.

Υπό το καθεστώς αυτό του διπολισμού που εξακολουθεί να κυριαρχεί στην πολιτική πραγματικότητα., μετά από ένα μικρό διάλειμμα, η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων τόσο του δεύτερου πόλου της εκτελεστικής εξουσίας όσο και της Βουλής έγιναν αντιληπτές ως σύνολο ρυθμίσεων επ'ωφελεία κατ'εξοχήν του πρωθυπουργικού θεσμού.²

Β. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει μόνο όσες αρμοδιότητες του απονέμει το Σύνταγμα.

Πρίν εξεταστεί ειδικότερα το θέμα των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας πρέπει να επισημανθεί και να εξαρθεί ένας θεμελιώδης κανόνας του Συντάγματος που διέπει την ερμηνεία όλων των σχετικών συνταγματικών διατάξεων. Κατά το άρθρο 50, «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει άλλες αρμοδιότητες παρά μόνο όσες του απονέμουν ρητά το Σύνταγμα³ και οι νόμοι που είναι σύμφωνοι με αυτό». Αντίστοιχη διάταξη περιείχε και το Σύνταγμα της 1.1.1952 για τον Βασιλέα⁴. Ειδικότερα:

α) Στα πλαίσια της βασιλευόμενης Δημοκρατίας ο σχετικός κανόνας υπήρξε έκφραση κατοχυρωσης των δημοκρατικά νομιμοποιημένων οργάνων⁵ και συνακόλουθα της αρχής της «λαικής κυριαρχίας». Διατηρεί όμως τη σημασία του ο κανόνας αυτής και όσον αφορά στον αιρετό άρχοντα. Παρά τη σημαντική πολιτική και πολιτευματική διαφορά ανάμεσα στον κληρονομικό και στον αιρετό άρχοντα στο πεδίο της νομιμοποίησης, ο κανόνας του άρθρου 50 εκφράζει μια καθόλου παράλογη επιφυλακτικότητα απέναντι στα μονοπρόσωπα όργανα, ιδιαίτερα όταν η πολιτική τους νομιμοποίηση είναι μόνο έμμεση, όπως στην περίπτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το ισχύον δίκαιο. Αντίθετα με τα πολυπρόσωπα όργανα, όπως εν παραδείγματι τη Βούλη,⁶ η λειτουργία του μονοπρόσωπου θεσμού στερείται της εγγυήσεως που προσφέρει η δυνατότητα του αμοιβαίου και εσωτερικού ελέγχου μεταξύ των (πολυάριθμων) φορέων οι οποίοι στελεχώνουν τον θεσμό.

²Βλ. Α. ΜΑΝΕΣΗ : Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1989, ανατύπωση από το τεύχος 13-14 της νομικής επιθεώρησης Δικαίο και Πολιτική, υπό τον τίτλο Η νομικοπολιτική σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986, και Α.ΠΑΝΤΕΛΗ.Οι συνταγματικές ρυθμίσεις του 1986. Νέα Σύνορα – Α.Α.Λιβάνη. Αθήνα, 1994.

³ Για τον συνταγματικό περιορισμό των αρμοδιοτήτων της εκτελεστικής εξουσίας βλ. Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (1984), σελ 105, και εκτενή ανάλυση Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Σκέψεις για το τεκμήριο της αρμοδιότητας, Εφαρμογές Δημοσίου Δίκαιου, 1997, τ. 1,σελ.1^η επ. , ο οποίος παρατηρεί (σελ. 5) ότι «δεν είναι πλέον ευεξήγητη η γραμματική διατύπωση του άρθρου 50 του Συντάγματος, στο μέτρο που αναφέρεται μόνο στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και όχι στην εκτελεστική εξουσία γενικά».

⁴ Βλ. άρθρο 44 του Συντάγματος του 1952.

⁵ Εκλογικό Σώμα, Βούλη, Κυβέρνηση.

⁶ Η Βούλη, εν αντιθέσει προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας που δεσμεύεται από τις απονεμημένες σε αυτόν αρμοδιότητες, διαθέτει τεκμήριο αρμοδιότητας

β) Ο κανόνας του άρθρου 50 εμπεριέχει νόημα αυτονοήτο : και χωρίς το άρθρο 50 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, αλλά και τα άλλα όργανα, όπως η Κυβέρνηση παραδείγματος χάριν, δεν μπορεί να έχει και άλλες αρμοδιότητες εκτός από εκείνες που προσδίδει ρητώς το Σύνταγμα. Σημειωτέον, ότι η συνταγματική αναφορά σε όσες αρμοδιότητες απονέμουν το Σύνταγμα και οι «σύμφωνοι» προς αυτό νόμοι αφορά στις διοικητικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, εφ'οσον αρμοδιότητες άλλες από αυτές που του απονέμει το Σύνταγμα και οι νόμοι δεν επιτρέπεται να θεσπισθούν υπέρ αυτού χωρίς προηγούμενη αναθεώρηση του συνταγματικού χάρτη. Ο κοινός νομοθέτης και χωρίς το άρθρο 50 δεν θα μπορούσε να αλλοιώσει το σύστημα των θεσπισμένων από το Σύνταγμα αρμοδιοτήτων. Για αυτόν τον λόγο σκόπιμο κρίνεται να αναζητηθεί ο ειδικότερος νομικός λόγος της θέσπισης αυτού του κανόνα, ο οποίος αφορά αποκλειστικά και μόνο στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

γ) Εκκινώντας από τη σαφή διαφορά βαθμού πολιτικής νομιμοποίησης που υπάρχει ανάμεσα στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αφ'ενός και στη Βουλή (αλλά και στην Κυβέρνηση) αφ'ετέρου, το άρθρο 50 περιέχει εκτός από το προφανέστατο κανονιστικό περιεχόμενό του και χαρακτήρα ερμηνευτικού κανόνα. Ιδίως η λέξη «ρητά» σημαίνει πρώτον, ότι η καταγραφή των προεδρικών αρμοδιοτήτων είναι αυστηρά περιοριστική, αποκλείει δηλαδή «αναλογική συναγωγή» άλλων συναφών αρμοδιοτήτων και δεύτερον, ότι η ερμηνεία των νομικά τυποποιημένων αρμοδιοτήτων του οφείλει να είναι συσταλτική. Ο ρητός περιορισμός των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας εξάλλου οφείλεται στη θέση του στο πολιτειακό σύστημα ως ρυθμιστή του πολιτεύματος. Ενός οργάνου το οποίο δεν μετέχει ενεργά στο «πολιτικό παιχνίδι», αλλά εγγυάται τους συνταγματικούς όρους λειτουργίας του.

δ) Το τί σημαίνει « ρυθμιστής του πολιτεύματος» συνάγεται επακριβώς από τις αρμοδιότητες εκείνες οι οποίες, ασκούμενες, σκοπό έχουν την διατήρηση της πολιτειακής τάξης ως έχει⁷. Αυτή είναι δε και η έννοια όρων που χρησιμοποιούνται σε άλλες έννομες τάξεις, όπως στο άρθρο 5 του γαλλικού Συντάγματος του 1958⁸, όπου στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ανατίθενται καθήκοντα διαιτητή της κανονικής λειτουργίας των δημοσίων εξουσιών και της συνέχειας του κράτους, εγγυητή της εθνικής ανεξαρτησίας και ακεραιότητας του εθνικού εδάφους, αλλά και φύλακα του Συντάγματος – όρος που απαντάται κατά τον Μεσοπόλεμο και στη γερμανική θεωρία, η οποία έδωσε σαφή προσδιορισμό για την θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας υπό το Σύνταγμα της Βαϊμάρης. Ρυθμιστής του πολιτεύματος, διαιτητής της κανονικής λειτουργίας των θεσμών, φύλακας ή εγγυητής της συνταγματικής τάξης, είναι οι έννοιες που εκφράζουν περίπου ταυτόσημη τη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στα πολιτειακά πράγματα υπό καθεστώς αμιγώς ή ακόμα και μη αμιγώς κοινοβουλευτικό.

⁷ Βλ.Γ.ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως ρυθμιστής του Πολιτεύματος, αναδημοσίευση από Το Βήμα, 10-3-1985.

⁸ «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας επαγρυπνεί για την τήρηση του Συντάγματος. Διασφαλίζει, με τη διαιτησία του, την κανονική λειτουργία των δημοσίων εξουσιών, καθώς και τη συνέχεια του κράτους. Είναι ο εγγυητής της εθνικής ανεξαρτησίας, της ακεραιότητας του εδάφους και του σεβασμού των συμφωνιών της Κοινότητας και των συνθηκών». Βλ. Κ. ΜΑΥΡΙΑ-Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, Συνταγματικά κείμενα. Ελληνικά και ξένα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Τρίτη έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996, σελ. 567.

ε) Το άρθρο 50 δεν περιέχει ρητή αναφορά στο άρθρο 110 ως κανόνας που έχει εξαιρεθεί από τη δυνατότητα αναθεωρήσεως. Η αναγωγή του όμως στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας αλλά και η, ως προς την μορφή του πολιτεύματος, οριοθετική του λειτουργία απέναντι στο προεδρικό σύστημα, επιβάλλει να δεχθούμε πως συγκαταλέγεται μεταξύ των μη αναθεωρήσιμων δαιτάξεων του Συντάγματός μας.

Γ. Η άσκηση των αρμοδιοτήτων του από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας

Στο άρθρο 35 του Συντάγματος ορίζεται ότι καμία πράξη του Πρέδρου της Δημοκρατίας δεν ισχύει χωρίς την προσυπογραφή του αρμοδίου Υπουργού και χωρίς τη δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η ρύθμιση αυτή είναι απόρροια του πολιτικά ανευθυνού του Προέδρου της Δημοκρατίας, σε αντίθεση προς το πολιτικά υπεύθυνο της Κυβέρνησης.

Ορισμένες πάντως αρμοδιότητές του ασκούνται, κατ'εξίαιρηση, χωρίς υπουργική προσυπογραφή, σε μια περίπτωση δε, η οποία αφορά στην προκήρυξη δημοψηφίσματος για νομοσχέδιο που ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό θέμα, η αρμοδιότητα ασκείται με προσυπογραφή του διατάγματος από τον Πρόεδρο της Βουλής.

Στη μεγάλη πλειοψηφία της η θεωρία είχε εκφράσει, πριν από την αναθεώρηση του 1986, επιφυλάξεις και αντιρρήσεις για την ενίσχυση των εξουσιών του αρχηγού του κράτους, σε πολίτευμα που δεν έχει την μορφή προεδρικής αλλά κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, στην οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και ταυτόχρονα αρχηγός του κράτους κατέχει συνήθως «συμβολικές ή απλώς στοιχειώδεις ρυθμιστικές εξουσίες»⁹. Οι «υπερεξουσίες» του Προέδρου της Δημοκρατίας, όπως είχε καταστεί συνήθεια να αποκαλούνται, χαρακτηρίζονταν κυρίως από αυτό το στοιχείο δυνητικότητας, επειδή ακριβώς δεν αφορούσαν στην τρέχουσα κυβερνητική πολιτική, αλλά αντίθετα ως κύριο προορισμό τους είχαν να ασκούνται σε εξαιρετικές, κατα κανόνα, περιπτώσεις. Χωρίς πάντως αυτό να αίρει, από την άλλη μεριά, το στοιχείο της «απειλής» που εμπεριείχε η δυνατότητα άσκησής τους¹⁰.

Από τη διατύπωση της διάταξης αυτής, η οποία παραμένει ως είχε και παλαιότερα, και σε συνδυασμό με αυτή του άρθρου 26 παράγραφος 2 του Συντάγματος¹¹, αλλά και από την διατύπωση άλλων διατάξεων προκύπτει ότι, κατά κανόνα, ο αρχηγός του κράτους συμπράττει με την κυβέρνηση κατά την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας και ότι μόνο κατ'εξίαιρηση ασκεί αυτοτελώς ορισμένες αρμοδιότητες.

Με την ερμηνεία του αντίστοιχου προς το άρθρο 26 παράγραφος 2 του Συντάγματος του 1975, άρθρο 27 του Συντάγματος του 1952, το οποίο όριζε ότι «η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε δια των παρ'αυτού

⁹ Αρ.ΜΑΝΕΣΗΣ, «Η νομικοπολιτική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος, ΝοΒ, 1975, σελ. 450.

¹⁰ Βλ., σχετικά, Εισήγηση της μειοψηφίας επί του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος 1975, από τον Δ. ΤΣΑΤΣΟ, ανάπτυπο της εισήγησης, Αθήνα, 1976, σελ. 25

¹¹ Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι «η εκτελεστική λειτουργία ασκείται άπο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση».

διοριζομένων υπευθύνων υπουργών», η ελληνική συνταγματική θεωρία¹², αλλά και η αλλοδαπή¹³, ερμηνεύοντας αντίστοιχες διάταξεις ξένων Συνταγμάτων, έχουν νοηματοδοτήσει την έννοια της υπουργικής προσυπογραφής υπό καθεστώς κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο έχει επισημανθεί ότι, υπό την σύγχρονη έννοιά του, ο όρος υπουργική προσυπογραφή δεν αποδίδει την πραγματικότητα, για τον λόγο ότι παρέχει την εντύπωση ότι πρόκειται για μια παρεπόμενη πράξη¹⁴. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που συμβαίνει, είναι ότι οι αρμόδιοι υπουργοί, όταν ασκούν την εκτελεστική εξουσία συμπράττοντας με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην έκδοση διαταγμάτων, έχουν αυτοί την πρωτοβουλία, αποφασίζουν, διατυπώνουν το κείμενο του διατάγματος και το υπογράφουν, έπειτα δε το υποβάλλουν στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ο οποίος, αυτός ουσιαστικά, το «προσυπογράφει». Η αρμοδιότητα αυτή των υπουργών συνάγεται από διάφορες διατάξεις του Συντάγματος και, γενικότερα, από το άρθρο 82 παράγραφος 1, σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση καθορίζει τη γενική πολιτική της χώρας, κατά τον τρόπο που καθορίζεται από το Σύνταγμα και τους νόμους¹⁵, είναι δε, κατά το άρθρο 85 του Συντάγματος¹⁶, και η μόνη υπεύθυνη αρμοδιότητα ως προς τον καθορισμό της γενικής πολιτικής της χώρας, καθώς ανάλογη αρμοδιότητα δεν διέθετε πριν από την αναθεώρηση ούτε διαθέτει μετά από αυτήν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Επομένως, παρά τις ενισχυμένες, πριν την αναθεώρηση, εξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας, το πολίτευμα διέθετε και, (κατ'αντίθεση με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας), διαθέτει μετά από αυτή, αμιγώς κοινοβουλευτικά χαρακτηριστικά. Και ακριβώς για αυτόν τον λόγο, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι, καταρχήν, ανεύθυνος για τις πράξεις που ενεργεί κατά την ενάσκηση των καθηκόντων του, ενώ είναι υπεύθυνος μόνο για έσχατη προδοσία και εκ προθέσεως παραβίαση του συνταγματικού μας χάρτη¹⁷.

Συνεπώς, όταν το άρθρο 26 παράγραφος 2 του καταστατικού χάρτη ορίζει ότι η εκτελεστική εξουσία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την κυβέρνηση, εννοεί –αφού ερμηνευθεί σε συνδυασμό με τα άρθρα 82 παράγραφος 1 και 35 παράγραφος 1 – τη σύμπραξη του αρχηγού του κράτους ως σύμπραξη στον νόμιμο τύπο της πράξης, άν για την νομική της τελείωση απαιτείται ενέργεια από κοινού των δύο πολιτειακών παραγόντων και όχι ως συμμετοχή για την πολιτική συνιστώσα του διατάγματος, το οποίο εκδίδεται μεν από τον ίδιο αλλά προσυπογράφεται από τον αρμόδιο προς τούτο υπουργό.

Υπ'αυτή την έννοια, το άρθρο 26 παράγραφος 2 του Συντάγματος θεσπίζει

¹² Βλ., παραδείγματος χάριν, την εξαντλητική θεώρηση του ζητήματος από τον Αρ. ΜΑΝΕΣΗ, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος 2, σελ. 466 επ., 1960,

¹³ 4. Βλ., παραδείγματος χάριν, Β. CHANTEBOUT, Droit constitutionnel et science politique, Armand Colin, Paris, 1999, 16 edition, σελ. 226.

¹⁴ Βλ. Αρ. ΜΑΝΕΣΗ, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος II, σελ. 467. Βλ. επίσης Ευ. ΒΕΝΙΖΕΛΟ, Η λογική του πολιτεύματος και η δομή της εκτελεστικής εξουσίας στο Σύνταγμα του 1975, σελ. 123, Θεσσαλονίκη, 1980.

¹⁵ Άρθρο 82 παράγραφος 1 του Συντάγματος: «Η Κυβέρνηση καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της Χώρας, σύμφωνα με τους ορισμούς του Συντάγματος και των νόμων».

¹⁶ Άρθρο 85 του Συντάγματος: «Τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς και οι Υφυπουργοί είναι συλλογικώς υπεύθυνοι για τη γενική πολιτική της Κυβέρνησης και καθένας από αυτούς για τις πράξεις του ή παραλείψεις της αρμοδιότητάς του, σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων για την ευθύνη των Υπουργών. Σε καμία περίπτωση η έγγραφη ή προφορική εντολή του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν απαλλάσσει τους Υπουργούς και τους Υφυπουργούς από την ευθύνη τους».

¹⁷ Βλ. Δ. ΤΣΑΤΣΟ. Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 345-346, Ια, Αθήνα, 1982.

δικαίωμα αλλά και υποχρέωση του Προέδρου της Δημοκρατίας για την άσκηση του ελέγχου νομιμότητας –και μόνο- των διοικητικών πράξεων στην έκδοση των οποίων συμπράττει, ως φορέας της εκτελεστικής εξουσίας. Έλεγχος νομιμότητας ο οποίος, κατά την συνταγματική θεωρία, επιβάλλεται να ασκείται μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες συντρέχουν προφανείς και ανεπίδεκτοι λόγοι αντισυνταγματικότητας και, γενικά, νομιμότητας¹⁸. Από την άλλη μεριά το άρθρο 82 παράγραφος 1 του Συντάγματος απονέμει μόνο στην κυβέρνηση την εξουσία να καθορίζει και να κατευθύνει την γενική πολιτική της χώρας –εξουσία που καθιερώνεται ρητά από το Σύνταγμα του 1975, αλλά και που θα μπορούσε να συναχθεί από το σύνολο των αρχών που χαρακτηρίζουν το δημοκρατικό και κοινοβουλευτικό πολίτευμα- και, κατ'ακολουθία, δεν δίνει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας την δυνατότητα να προβεί σε έλεγχο σκοπιμότητας των (διοικητικών) πράξεων για την έκδοση των οποίων χρειάζεται η σύμπραξή του.

Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι, η άρνηση του αρχηγού του κράτους να προσυπογράψει διάταγμα που του προτείνει ο αρμόδιος υπουργός, δεν είναι συνταγματικώς επιτρεπτή, αν ο λόγος ή οι λόγοι αυτής της αρνήσεώς του –η οποία θα οδηγούσε στην αναίρεση της εξουσίας της κυβέρνησης για τον καθορισμό της πολιτικής της χώρας- δεν αποτελούν προϊόν έλεγχου νομιμότητας. Η άρνησή του αυτή, άλλωστε, θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας, όπως αυτή εν προκειμένω εκφράζεται μέσα από την εμπιστοσύνη της Βουλής προς την Κυβέρνηση, και θα νόθευε τον χαρακτήρα του πολιτεύματος ως δημοκρατικού και κοινοβουλευτικού αλλοιώνοντάς τον.

Δ. Κατηγορίες αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας .

Τις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας τις κατατάσσει η θεωρία, για λόγους συστηματικούς αλλά και για τη δόκιμη διδασκαλία του συνταγματικού δικαίου¹⁹, σε διάφορες κατηγορίες, είτε ανάλογα με την άσκηση των πολιτεϊκών λειτουργιών στις οποίες εντάσσονται είτε ανάλογα με το αν απαιτούν ή όχι υπουργική προσυπογραφή. Κριτήριο, με άλλα λόγια, για την διάκριση αυτή ήταν και είναι το κατά πόσο συμμετέχει ο αρχηγός του κράτους στην άσκηση των επιμέρους πολιτεϊκών λειτουργιών και οι σχέσεις του με τα άλλα όργανα της πολιτείας, ιδιαίτερα με τη Βουλή και την Κυβέρνηση. Η κατάταξη αυτή δεν σημαίνει όμως ότι οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας έχουν, από την άποψη της πολιτικής τους σημασίας και βαρύτητας, ίση μεταξύ τους αξία για τη λειτουργία του πολιτεύματος.

Πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι οι αρμοδιότητες αυτές θα μπορούσαν να καταταγούν βάσει και ποικίλων άλλων κριτηρίων. Πρακτικά όμως σημαντική είναι και η διάκριση ανάμεσα στις αρμοδιότητες που ασκεί ο Πρόεδρος αυτοτελώς, πράγμα που σημαίνει ότι λειτουργεί χωρίς την σύμπραξη άλλου οργάνου (αυτοτελείς

¹⁸ Βλ. Αρ. ΜΑΝΕΣΗ, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος II, σελ. 501, 1960.

¹⁹ Βλ. Κ.ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, II Έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, σελ. 444, Εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 2002 και Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο, II Έκδοση, τόμος Β, Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, σελ. 344, Εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 1993.

αρμοδιότητες), και σε εκείνες που απαιτείται σύμπραξη άλλου οργάνου (μη αυτοτελείς αρμοδιότητες)²⁰. Η αναγκαία αυτή σύμπραξη συνίσταται στην αποκαλούμενη προσυπογραφή των πράξεων του Προέδρου της Δημοκρατίας από τον αρμόδιο Υπουργό, τον Πρωθυπουργό ή το Υπουργικό Συμβούλιο.

Ε. Διάκριση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας με κριτήριο τις λειτουργίες στις οποίες μετέχει

Τρεις είναι οι κατηγορίες αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας βάσει του λειτουργικού κριτηρίου:

3. Οι αρμοδιότητες που άπτονται της νομοθετικής λειτουργίας

Α) Έκδοση, δημοσίευση, αναπομπή.

Οι νομοθετικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας με την αναθεώρηση του 1986 έχουν υποστεί συρρίκνωση. Βέβαια το άρθρο 26 παράγραφος 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας», δεν αναθεωρήθηκε και ούτε θα μπορούσε άλλωστε να αναθεωρηθεί, για τον λόγο ότι εμπίπτει, σύμφωνα με το άρθρο 110 παράγραφος 1 στις μη αναθεωρήσιμες διάταξεις. Υπέστη όμως αναθεώρηση η έκταση και ο τρόπος της συμμετοχής του Προέδρου της Δημοκρατίας, όσον αφορά στην παραγωγή κανόνων δικαίου, όπως ήταν οργανωμένοι στο άρθρο 42. Αποτέλεσμα της αναθεώρησης ήταν ότι η σύμπραξη του Προέδρου της Δημοκρατίας γενικά στη νομοθετική λειτουργία της πολιτείας περιορίζεται αφ'ένος στην έκδοση και δημοσίευση του νόμου, όπου λειτουργεί ως παράγων της εκτελεστικής εξουσίας, και αφ'ετέρου στο δικαίωμα αναπομπής. Τις δυο πρώτες τις ασκεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως παράγοντας της εκτελεστικής εξουσίας, την τρίτη δε ως παράγων της νομοθετικής εξουσίας, αν ασκήσει το συνταγματικά παρεχόμενο σε αυτόν δικαίωμα αναβλητικής αρνησικυρίας, εκφράζοντας άποψη επι της συνταγματικότητας των υιοθετηθεισών από τη Βουλή διατάξεων. Αναλυτικότερα:

- 1) Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, σύμφωνα με το άρθρο 42 παράγραφος 1 εκδίδει και δημοσιεύει τους νόμους που ψηφίζει η Βουλή μέσα σε ένα μήνα από την ψήφισή τους²¹. Με την έκδοση του ψηφισμένου από τη Βουλή νόμου ο

²⁰ Η κατάταξη αυτή γίνεται από τον Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, όπ. παρ., σελ. 345.

²¹ Κατά τον Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, Συνταγματικές ρυθμίσεις του 1986, Νέα σύνορα – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1994, σελ. 171: «Συνέπεια της διαγραφής της κυρώσεως των νόμων από το συνταγματικό κείμενο είναι η αλλαγή του νομοθετικού οργάνου στο ελληνικό δίκαιο. Ενώ μέχρι το 1986 στο νομοθετικό όργανο συνέπρατταν μη αυτοτελώς δυο όργανα του κράτους, η Βουλή και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, από την αναθεώρηση και εξής το νομοθετικό όργανο είναι αυτοτελές και το αποτελεί η Βουλή. Το τεκμήριο αρμοδιότητας ισχύει υπέρ μόνης της Βουλής, που είναι αρμόδια να θέτει κανόνες δικαίου με οποιοδήποτε περιεχόμενο και με μοναδικό περιορισμό τους κανόνες του Συντάγματος. Χαλλαγή του νομοθετικού οργάνου είναι αλληλένδετη με την αλλαγή του ορισμού του νόμου. Αλλαγή του ενός συνεπάγεται

Πρόεδρος της Δημοκρατίας πιστοποιεί τόσο τη γνησιότητα του νόμου, εννοώντας την ταυτότητα του υπό έκδοση νόμου με εκείνον που τελικά ψηφίστηκε, όσο και την τήρηση της συνταγματικά προβλεπόμενης διαδικασίας²². Βέβαια η πράξη έκδοσης δεν αποτελεί ακριβώς σύμπραξη του Προέδρου της Δημοκρατίας στην θέσπιση κανόνων δικαίου, όπως συνέβαινε με το θεσμό της κύρωσης. Η έκδοση απλώς συνιστά διαδικαστική πράξη του Προέδρου, που λειτουργεί ως όργανο εκτελεστικής εξουσίας. Η άσκηση αυτής της αρμοδιότητας είναι αναγκαία προϋπόθεση «για την έγκυρη γένεση»²³ του νόμου, και υπό την έννοια αυτή αποτελεί σύμπραξη του αρχηγού του κράτους στη συνολική διαδικασία παραγωγής των νόμων. Με την έκδοση ο νόμος καθίσταται ισχύον δίκαιο, αναπτύσσεται όμως έννομες συνέπειες μόνο αφού δημοσιευθεί και στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

2) Δημοσίευση είναι η πράξη του Προέδρου, με την οποία εντέλλεται την καταχώρηση του νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Αυτό είναι νοήτο από την άποψη ότι δεν θα μπορούσε ένας κανόνας δικαίου να παράγει έννομα αποτελέσματα, αν δεν είχε προηγηθεί η διαδικασία γνωστοποίησής του στους πολίτες. Για αυτόν τον λόγο η έναρξη της τυπικής ισχύος του συμπίπτει με την έκδοση του αλλά η ουσιαστική του ισχύς άρχίζει, σύμφωνα με το άρθρο 103 Εις.Ν. Α. Κ., δέκα ημέρες μετά τη δημοσίευσή του. Ενώ όμως εννοιολογικά οι δυο έννοιες διακρίνονται με σαφήνεια, στην πράξη οι δυο αυτές αρμοδιότητες ασκούνται ταυτοχρόνως υπο actu. Έτσι η δημοσίευση του νόμου αρχίζει με την εξής φράση: «Ο της Πρόεδρος της ελληνικής Δημοκρατίας: Εκδίδω τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή...». Μετά την παράθεση του κειμένου του νόμου ακολουθεί πάντα η φράση: «Παραγγέλω τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του κράτους». Η πράξη αυτή του Προέδρου της Δημοκρατίας φέρει την υπογραφή του, προσυπογράφεται όμως και από τον αρμόδιο Υπουργό, κατ'άρθρο 35 παράγραφος 1 και σύμφωνα με τον αποκλειστικό χαρακτήρα που έχει η απαρίθμηση των περιπτώσεων όπου δεν χρειάζεται προσυπογραφή από τον Υπουργό²⁴.

3) Ας σημειωθεί ότι, εκ παραδρομής το Σύνταγμα αποδίδει με τη λέξη «νόμοι» τα κείμενα που έχουν ψηφισθεί από τη Βουλή, όσον αφορά στην αρμοδιότητα του Προέδρου να τα εκδίδει και να τα δημοσιεύει, και με τους όρους νομοσχέδια που έχουν ψηφισθεί από τη Βουλή, ως προς την αρμοδιότητά του να τα

κατ'ανάγκη αλλαγή και του άλλου. Νόμος, με την τυπική έννοια του όρου, είναι πλέον το κείμενο που ψηφίζει η Βουλή, σύμφωνα βέβαια με την διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα, και που εκδίδει και δημοσιεύει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας».

²² Βλ. Α.ΜΑΝΕΣΗ, Η συνταγματική αναθεώρηση, σελ.65 και αναλυτικά Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, «Η αναπομπή πρότασης ή σχεδίου νόμου που έχει ψηφιστεί από τη Βουλή», ΚοινΕ 2 (1989), σελ.72 επ. με εκτενή βιβλιογραφική τεκμηρίωση.

²³ Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, σελ. 72.όπ.παρ.

²⁴ Αντίθετη άποψη υποστηρίζει ο Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, « Σκέψεις γύρω από την κύρωση, έκδοση και δημοσίευση των νόμων», ΕΔΔΔ 25 (1981), σελ. 221. Σύμφωνα με αυτή την άποψη δεν απαιτείται προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού, αφού ο κανόνας αναφέρεται στις πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας ως οργάνου εκτελεστικής εξουσίας.

αναπέμπει στη Βουλή για νέα συζήτηση. Αυτό, γιατί κανείς δεν γνωρίζει αν, το κείμενο που έχει ψηφίσει η Βουλή, θα εκδοθεί και δημοσιευθεί ή θα αναπεμφθεί στη Βουλή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Αρα, μόνο εκ του αποτελέσματος μπορεί να γίνει λόγος για νόμο στην πρώτη περίπτωση, για νομοσχέδιο στη δεύτερη. Καθώς, από την άλλη μεριά, νόμος του κράτους καθίσταται το νομοσχέδιο που έχει ψηφισθεί ή η ψηφισμένη πρόταση νόμου μετά την έκδοση και δημοσίευσή τους, ο συντακτικός νομοθέτης όφειλε, είτε να χρησιμοποιήσει, καταχρηστικά, τον όρο νόμοι είτε να χρησιμοποιήσει τους όρους ψηφισμένα σχέδια νόμων και ψηφισμένες προτάσεις νόμων και στις δυο περιπτώσεις. Την ορθή διατύπωση υιοθετεί, ωστόσο, στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 42²⁵.

4) Το άρθρο 42 παρέχει στον Πρόεδρο το δικαίωμα αναπομπής του ψηφισμένου νόμου στη Βουλή, κορυφαία δυνατότητα παρέμβασής του στη κοινοβουλευτική νομοθετική διαδικασία.²⁶ Το δικαίωμα της αναπομπής μπορεί να ασκηθεί, μέσα στα χρονικά πλαίσια που το Σύνταγμα παρέχει για την έκδοση και δημοσίευση των νόμων, δηλαδή μέσα σε ένα μήνα από την ψήφισή του, και πρέπει να συνοδεύεται από έκθεση των λόγων της για τους οποίους ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θεωρεί σκόπιμη την αναπομπή του στη Βουλή²⁷. Νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που αναπέμπεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στη Βουλή, εισάγεται στην Ολομέλεια του σώματος και, εφ' όσον ψηφισθεί ξανά, από την απόλυτη όμως πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των βουλευτών, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι υποχρεωμένος να το εκδώσει και να το δημοσιεύσει μέσα σε δέκα ημέρες από την επιψήφισή του (άρθρο 42 § 2). Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο οποίος αποφασίζει να κάνει χρήση της αρμοδιότητας που του παρέχει το άρθρο 42 έρχεται σε σύγκρουση με την κυβερνητική κοινοβουλευτική πλειοψηφία, αφού με την αναπομπή μπορεί να αναστέλλει εδώ παροδικά, το κυβερνητικό έργο. Η διαδικασία υποβολής του ψηφισμένου από τη Βουλή νόμου προβλέπεται στον Κανονισμό της Βουλής στο άρθρο 104 παράγραφος 7 και κατ'άρθρο 35 παράγραφος 2 περίπτωση 'δ' δεν χρειάζεται υπουργική προσυπογραφή, αφού αποτελεί αυτοτελή αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Με την αναπομπή το σχέδιο νόμου εισάγεται κατά το άρθρο 42 § 2 στην Ολομέλεια της Βουλής, κατά την οποία δεν ακολουθείται πλέον η συνήθης διαδικασία ψήφισης των νόμων κατά το άρθρο 72 § 1, αλλά η διαδικασία του άρθρου 72 § 2 (συζήτηση και ψήφιση δύο φορές και σε δύο συνεδριάσεις που απέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον δύο ημέρες), κι αυτό λόγω της σημασίας που

²⁵ Βλ.Κ. ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, 'Β έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002. Αντίθετη άποψη υποστηρίζει ο Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, « Σκέψεις γύρω από την κύρωση, έκδοση και δημοσίευση των νόμων», ΕΔΔΔ 25 (1981), σελ. 221. Σύμφωνα με αυτή την άποψη δεν απαιτείται προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού, αφού ο κανόνας αναφέρεται στις πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας ως οργάνου εκτελεστικής εξουσίας.

²⁵ Βλ.Κ. ΜΑΥΡΙΑ, όπ.παρ.

²⁶ Βλ.Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος 'Β, Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας σελ.349, Εκδ. 'Β, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 1993.

²⁷ Άρθρο 42 παράγραφος 1 εδάφιο 2 : «Μέσα στην προθεσμία που προβλέπεται στο προηγούμενο εδάφιο (ένας μήνας) ,ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να αναπέμψει στη Βουλή νομοσχέδιο που έχει ψηφιστεί από αυτή, εκθέτοντας και τους λόγους της αναπομπής».

το Σύνταγμα αποδίδει στη διαφωνία του Προέδρου της Δημοκρατίας με το νομοσχέδιο.

Το πρόβλημα που ανακύπτει σε αυτό το σημείο είναι το εύρος αυτής της ελεγκτικής εξουσίας του Προέδρου, όταν αυτός ασκεί το δικαίωμα ή, ορθότερα, την αρμοδιότητα της αναπομπής –κατά την ορολογία του Montesquieu²⁸ και κατ'απόδοση της από εκπρόσωπο της θεωρίας,²⁹ την «ευχέρεια εναντιώσεως»³⁰ ή κατ'άλλη απόδοση την «εξουσία παρεμπόδισης»³¹-που του παρέχει το Σύνταγμα. Αν δηλαδή μπορεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να μην σταματήσει τον έλεγχο του σε λάθη που οφείλονται σε τυπογραφική αβλεψία αλλά να επικεντρωθεί και στην συμφωνία του ψηφισθέντος κειμένου προς το Σύνταγμα, νοούμενη τόσο ως προς τα εσωτερικά τυπικά του στοιχεία όσο και ως προς το ουσιαστικό του περιεχόμενο.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η ελεγκτική εξουσία του Προέδρου αφορά και στην ανίχνευση τυπογραφικών σφαλμάτων, που υποχρεώνουν σε αποκατάσταση της πιστότητας του υπό δημοσίευση και έκδοση κειμένου, αλλά δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο σε αυτή. Αντίθετα η εξουσία του Προέδρου επεκτείνεται και στην εξερεύνηση λόγων αντισυνταγματικότητας, διότι μόνο κατ'αυτόν τον τρόπο καθίσταται κατανοητή η συμπάξη του Προέδρου, ως παράγοντα νομοθετικής εξουσίας, με την Βουλή. Επίσης γενικά παραδεκτό είναι ότι η αρμοδιότητα αναπομπής του Προέδρου εκτείνεται και στον έλεγχο της τήρησης της προβλεπόμενης από το Σύνταγμα διαδικασίας για την ψήφιση του νόμου, εννοώντας τα «εσωτερικά τυπικά του στοιχεία»³². Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι, αν διαπιστωθεί παράβαση της σχετικής διαδικασίας, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναπέμπει το ψηφισθέν κείμενο στη Βουλή για επιψήφιση. Έτσι η αρμοδιότητα αναβλητικής αρνησικυρίας του Προέδρου καθίσταται αρμοδιότητα οριστικής αρνησικυρίας, αφού η έκδοση ή δημοσίευση του νόμου ματαιώνεται, αν δεν λάβει την απαιτούμενη πλειοψηφία των Βουλευτών³³.

Θεωρητικές διχογνωμίες γεννώνται κατά την συζήτηση του θέματος, όσον αφορά στην έκταση του ελέγχου της ουσιαστικής αντισυνταγματικότητας των προς αναπομπή νομοσχεδίων. Κατά την κρατούσα στη θεωρία άποψη,³⁴ την λύση σχετικά με την έκταση του ελέγχου την προσφέρει το νόημα του θεσμού της αναπομπής. κατ'άρθρο 42 παράγραφος 1 εδάφιο β', το οποίο υπακούει και επομένως οριοθετείται από τα πλαίσια της συνολικής συμμετοχής και παρέμβασης του Προέδρου της Δημοκρατίας στην κοινοβουλευτική νομοθετική λειτουργία. Τα όρια αυτά προκύπτουν από το θεσμό της έκδοσης. Έτσι, σύμφωνα με το πριν από την αναθεώρηση του 1986 νομικό καθεστώς, κατά το οποίο

²⁸ Σύμφωνα με τον ορισμό του MONTESQUIEU, στόχος της εξουσίας αυτής είναι η ακύρωση της απόφασης τρίτου.

²⁹ Βλ. Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ, Εισαγωγή στη ιστορία των σύγχρονων πολιτικών θεσμών της Ευρώπης, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1985, σελ.77.

³⁰ Βλ. Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Η αναπομπή πρότασης ή σχεδίου νόμου που έχει ψηφισθεί από τη Βουλή, Κοινοβουλευτική Επιθεώρηση, Νο 2, 1989, σελ.64.

³¹ Βλ. Δ.ΤΣΑΤΣΟ, Συνταγματικό Δίκαιο Β, σελ.350.

³² Διατύπωση του Αρ. ΜΑΝΕΣΗ, Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, σελ. 65.

³³ Βλ. Κ.ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, Β Έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, Εκδ.Αντ. Σάκκουλα, 2002 και αντίθετη άποψη Α.ΜΑΝΕΣΗ όπ. παρ.σελ.67.

³⁴ Βλ.Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, όπ. παρ.σελ. 349-350.

δηλαδή ο Πρόεδρος είχε αρμοδιότητα κύρωσης, δηλαδή ισότιμης νομοθετικής συμμετοχής, η αναπομπή μπορούσε να γίνει τόσο για λόγους πολιτικής διαφωνίας του Προέδρου με τη νομοθετική επιλογή της Βουλής όσο και για λόγους τυπικής και ουσιαστικής αντισυνταγματικότητας³⁵.

Αντίθετα, κατά το ισχύον δίκαιο η αναπομπή –που σημαίνει άρνηση έκδοσης- επιτρέπεται αποκλειστικά και μόνο για θέματα, τα οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δικαιούται και υποχρεούται να ελέγξει κατά την έκδοση του νόμου. Σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη,³⁶ έκδοση είναι η διαβεβαίωση «ότι ο νόμος ψηφίστηκε από τη Βουλή και μάλιστα σύμφωνα με την προβλεπόμενη από το Σύνταγμα διαδικασία». Τότε όμως, και η αναπομπή μπορεί να γίνει μόνο για λόγους τυπικής αντισυνταγματικότητας.

αα) Το βασικό επιχείρημα της κρατούσας θεωρίας υπέρ του περιορισμού του ελέγχου στην τυπική συνταγματικότητα προκύπτει από το συνδυασμό των άρθρων 50 και 42 παράγραφος 1 και 2. Εφ' όσον η έκδοση αποτελεί πιστοποίηση της ταυτότητας του νόμου με ό,τι ψήφισε η Βουλή και της τήρησης των διαδικαστικών κανόνων, η αναπομπή δεν μπορεί, ως τμήμα του συστήματος σύμπραξης του Προέδρου της Δημοκρατίας στην παραγωγή του (τυπικού) νόμου, να υπερβεί το ουσιαστικό περιεχόμενο της έκδοσης.

ββ) Σωστά επισημαίνεται, πως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, εφ' όσον υπέχει ποινική ευθύνη για παραβίαση με πρόθεση του Συντάγματος (άρθρο 49 § 1), οφείλει «να μεριμνά για την τήρησή του»³⁷. Πάντως υπάρχει και η αντίθετη άποψη³⁸, ότι ούτε από το άρθρο 49 § 1 ούτε ακόμη και από το άρθρο 33 § 1 περί του όρκου του να τηρεί πιστά το Σύνταγμα δεν μπορούν να αναδειχθούν νέες αρμοδιότητες ή να ερμηνευτούν διασταλτικά οι προβλεπόμενες.

γγ) Επίσης σωστά σημειώνεται, πως η αναπομπή αποτελεί veto με χαρακτήρα αναβλητικό και πάντως όχι οριστικό, αφού τελικά την ουσιαστική συνταγματικότητα του νόμου, θα κρίνουν, κατά τα άρθρα 87 § 2 και 93 § 4, τα δικαστήρια³⁹. Ούτε αυτή η σκέψη στηρίζει την επέκταση του ελέγχου στην ουσιαστική συνταγματικότητα. Αναπομπές νόμων με αιτιολογία τις απόψεις του Προέδρου της Δημοκρατίας για την ερμηνεία του Συντάγματος δεν συμβάλλουν στη διαφύλαξη της auctoritas του Προέδρου και εμπεριέχουν τον κίνδυνο της συχνής απόρριψης των απόψεών του από τα δικαστήρια.

5) Σε θεωρητικό επίπεδο πάντως υπάρχει και αντίθετη άποψη σε σχέση με την ευρύτητα του ελεγκτικής εξουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας, κάθε φορά που αναπέμπει ένα υποβληθέν προς έκδοση και δημοσίευση κείμενο⁴⁰. Κατ' αυτήν την άποψη η ελεγκτική εξουσία του Προέδρου, όπως δεν περιορίζεται στη διακρίβωση της πιστότητας του ψηφισθέντος κειμένου, σε σύγκριση με αυτό το οποίο ψηφίστηκε στη Βουλή, ομοίως δεν εξαντλείται και στην απλή διακρίβωση της συνταγματικότητας της διαδικασίας που τηρήθηκε κατά την

³⁵ Βλ. Α. ΜΑΝΕΣΗ όπ. παρ. σελ. 67. και Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ, σελ. 78 επ.

³⁶ Βλ. Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, όπ. παρ. σελ. 350 και Α. ΜΑΝΕΣΗ όπ. παρ. σελ. 65.

³⁷ Βλ. Α. ΜΑΝΕΣΗ, όπ. παρ. σελ. 67.

³⁸ Βλ. Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, όπ. παρ. σελ. 350.

³⁹ Βλ. Α. ΜΑΝΕΣΗ, όπ. παρ. σελ. 67.

⁴⁰ Βλ. Κ. ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, Δεύτερη έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, σελ. 450, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002.

ψηφισή του. Υποστηρίζεται δηλαδή, ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να αναπέμψει το κείμενο του ψηφισθέντος νόμου και στηριζόμενος στην ουσιαστική αντισυνταγματικότητα του περιεχομένου του.

Το επιχείρημα αυτό, σύμφωνα με μερίδα της θεωρίας, βρίσκει ασφαλές έρεισμα στην υποχρέωση του Προέδρου να αναφέρει τους λόγους της αναπομπής. Η χρήση του πληθυντικού αριθμού από τον συντακτικό νομοθέτη αποτελεί ένδειξη για τη δυνατότητα ύπαρξης περισσότερων του ενός λόγων αναπομπής και, επομένως, λόγων, οι οποίοι δεν περιορίζονται μόνο στον έλεγχο της συνταγματικότητας της διαδικασίας του ψηφισθέντος από τη Βουλή κειμένου. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι παρέχεται από το Σύνταγμα στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας η εξουσία ελέγχου για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα, διότι, στη διαφωνία αυτή μεταξύ των δυο παραγόντων της νομοθετικής εξουσίας, υπερισχύει, άν βέβαια επιτευχθεί η αναγκαία πλειοψηφία, η βούληση του νομοθετικού σώματος. Για αυτόν τον λόγο ακριβώς διατηρήθηκε η ρύθμιση που απαιτεί να επιψηφίζεται το αναπεμφθέν κείμενο σχεδίου νόμου ή η αναπεμφθείσα πρόταση νόμου από την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών⁴¹. Αλλιώς ο αναθεωρητικός νομοθέτης θα είχε υιοθετήσει την αρχική πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 42 που, ως λόγο αναπομπής, ανέφερε μόνο τη σοβαρή παραβίαση των συνταγματικών διατάξεων. Η ερμηνευτική αυτή εκδοχή όμως δεν βρίσκει μεγάλη απήχηση στη θεωρία.

6) Εάν ο μήνας παρέλθει χωρίς να γίνει αναπομπή, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας υποχρεούται να εκδώσει και να δημοσιεύσει το νόμο. Εάν αρνηθεί, συντρέχει η κατά το άρθρο 49 § 1 ποινική του ευθύνη για «παραβίαση, με πρόθεση, του Συντάγματος». Η αντισυνταγματική άρνηση του Προέδρου της Δημοκρατίας να εκδώσει και να δημοσιεύσει το νόμο επιφέρει ματαίωση του νόμου που μόνο με μια εξαρχής νέα νομοθετική πρωτοβουλία μπορεί να ψηφιστεί και να υποβληθεί –πάλι- για έκδοση και δημοσίευση.

7) Το δικαίωμα της αναπομπής χαρακτηρίστηκε και ως «έκφραση της αντισταθμιστικής λειτουργίας του Προέδρου της Δημοκρατίας στο πεδίο της νομοπαραγωγικής διαδικασίας»⁴². Ακριβώς εδώ αναδεικνύονται τα συστηματικά όρια που μπορεί να έχει η εννοιολογική διάκριση των προεδρικών αρμοδιοτήτων σε στεγανές μεταξύ τους κατηγορίες. Έτσι η αναπομπή έχει διττό ασφαλώς χαρακτήρα. Αποτελεί τόσο συμμετοχή στη νομοπαραγωγική διαδικασία, όσο και έκφραση της ρυθμιστικής –εδώ αντισταθμιστικής- λειτουργίας του προεδρικού θεσμού.

⁴¹ Όπως επισημαίνεται, με την αναπομπή δεν ματαιώνεται, κατ' αρχάς, η βούληση του νομοθετικού σώματος, αλλά απλώς εφίσταται η προσοχή του Προέδρου της Δημοκρατίας ως προς τη χρήση της αρμοδιότητάς του αυτής. Βλ., σχετικά, Αρ. ΜΑΝΕΣΗ, Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, σελ. 67, και Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Η αναπομπή πρότασης ή σχεδίου νόμου που έχει ψηφισθεί από τη Βουλή, Κοινοβουλευτική Επιθεώρηση, Νο 2, 1989, σελ. 81.

⁴² Βλ. Ν. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, όπ. παρ. σελ. 63.

B) Οι λοιπές, σχετικές με τη νομοθετική λειτουργία αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας

Στις νομοθετικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας περιλαμβάνονται και οι ακόλουθες: έκδοση των διαταγμάτων κανονιστικού περιεχομένου του άρθρου 43 του Συντάγματος (προεδρικά διατάγματα), η έκδοση πράξεων νομοθετικού περιεχομένου του άρθρου 44 παράγραφος 1 (κατωτέρω υπό α.), οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου κατ' εφαρμογήν του άρθρου 48 παράγραφος 3, όταν η χώρα τελεί υπό κατάσταση ανάγκης (υπό γ.), και τέλος η προκήρυξη δημοψηφίσματος.

1) Η έκδοση πράξεων νομοθετικού περιεχομένου του άρθρου 44 παράγραφος 1, οι οποίες ανήκουν σε υβριδική κατηγορία νομικών μορφωμάτων, αφού εντός προθεσμίας είναι απαραίτητο να υποβληθούν για κύρωση στη Βουλή με σκοπό να συνεχίσουν να ισχύουν, αν εγκριθούν από αυτήν, και είναι, παράλληλα, υποκείμενες σε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπως συμβαίνει και με τα προεδρικά διατάγματα.

2) Στην ίδια κατηγορία νομικών μορφωμάτων υπάγονται και οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου του άρθρου 48 παράγραφος 3, για όσες δηλαδή εκδίδονται λόγω του ότι η χώρα βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης. Σε αντίθεση με το ισχύον δίκαιο, όπου ο ρόλος του Προέδρου έγινε τελειώς τυπικός, πριν την αναθεώρηση του 1986 ο ρόλος του Προέδρου ήταν κρίσιμος στην περίπτωση κήρυξης της χώρας σε κατάσταση ανάγκης. Το παλαιό άρθρο 48 έδινε σε αυτόν το δικαίωμα, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να αναστέλλει τις διατάξεις του Συντάγματος που προστατεύουν τα σπουδαιότερα θεμελιώδη δικαιώματα, να θέτει σε ισχύ το νόμο περί κατάστασης πολιορκίας και να συστήνει εξαιρετικά δικαστήρια. Για να τεθεί σε εφαρμογή το άρθρο 48, ήταν απαραίτητο να εκδοθεί προεδρικό διάταγμα, το οποίο προσυπογραφόταν από το Υπουργικό Σύμβουλο σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης λόγω εξωτερικόν κινδύνων, ή μόνο από τον Πρωθυπουργό σε περίπτωση σοβαρής διαταραχής ή έκδηλης απειλής της δημόσιας τάξης και ασφάλειας της χώρας από εσωτερικούς κινδύνους. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 48 του παλαιού Συντάγματος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, μετά την έκδοση του διατάγματος με το οποίο κήρυσσε την κατάσταση ανάγκης, μπορούσε να λαμβάνει, ως αποκλειστικός αρμόδιος, όλα τα απαραίτητα μέτρα, νομοθετικής ή διοικητικής φύσεως, για την αντιμετώπιση της κρίσης και την ταχύτερη αποκατάσταση των συνταγματικών θεσμών. Μετά την αναθεώρηση του 1986 η σχετική αρμοδιότητα μεταβιβάστηκε στη Βουλή, σύμφωνα με το άρθρο 48 παράγραφος 1, που ορίζει ότι η Βουλή, με απόφασή της ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, ύπο τις συνθήκες που το Σύνταγμα ορίζει. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής⁴³. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται για κύρωση στη Βουλή.

3) Η προκήρυξη δημοψηφίσματος με διάταγμα για ψηφισμένο νομοσχέδιο που ρυθμίζει κρίσιμο κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, μετά από πρόταση τουλάχιστον των δυο πέμπτων του συνολικού αριθμού των Βουλευτών και απόφαση με

⁴³ Κατά το ισχύον άρθρο 48 παράγραφος 5 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, μόνο ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, μπορεί να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου για την αντιμετώπιση κατάστασης ανάγκης.

πλειοψηφία τουλάχιστον των τριών πέμπτων του συνολικού αριθμού των Βουλευτών, ανήκει και αυτή στην κατηγορία των νομοθετικών αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας και είναι υποχρεωτικό για τον Πρόεδρο.

Γ) Η κύρωση των νόμων ως μια αρμοδιότητα που δεν διαθέτει πια ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας .

Σύμφωνα με το Σύνταγμα που ίσχυε πριν την αναθεώρηση του 1986, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διέθετε και την αρμοδιότητα κύρωσης των νόμων και, ασκώντας την, τυπικά συμμετείχε στην διαδικασία κατάρτισής τους. Όμως αυτή, κατάλοιπο μοναρχικών αντιλήψεων ως προς την αρμοδιότητα του αρχηγού του κράτους να ελέγχει την σκοπιμότητα των νόμων, ασυμβίβαστη προς το ανεύθυνο του αξιώματός του⁴⁴, καταργήθηκε, ως αναχρονιστική, με την αναθεώρηση του 1986.

Κατά την συζήτηση της αναθεώρησης στη Βουλή, υπήρξαν νομικές διχογνωμίες ως προς το αν ήταν συνταγματικά επιτρεπτή η κατάργηση αυτής της εξουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Οι υποστηρίζοντες την άποψη ότι δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτή η κατάργηση αυτής της εξουσίας του Προέδρου⁴⁵, προέβαλαν ως επιχείρημα, ότι το άρθρο 42 παράγραφος 1 του Συντάγματος, το οποίο θέσπιζε την αρμοδιότητα του αρχηγού του κράτους να κυρώνει τους νόμους, αποτελούσε εξειδίκευση του μη αναθεωρήσιμου άρθρου 26, που ορίζει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ως παράγοντα της νομοθετικής εξουσίας. Η κατάργηση της εν λόγω αρμοδιότητας, υποστήριζαν, ότι θα επέφερε αλλοίωση της μορφής του πολιτεύματος ως προεδρευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η άποψη αυτή αντικρούσθηκε⁴⁶ με το επιχείρημα ότι το άρθρο 26 αναφέρεται κυρίως στη διάκριση των εξουσιών και όχι στις κατ'ιδίαν αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, οι οποίες, όπως προκύπτει από τα πρακτικά των συζητήσεων ψήφισης του Συντάγματος, δεν κατατάσσονται στις μη αναθεωρήσιμες.

Είναι αναμφισβήτητο ότι η κυρωτική αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας ως παράγοντα νομοθετικής λειτουργίας δεν έχει θέση σε ένα σύγχρονο κοινοβουλευτικό πολίτευμα. Και αυτή η σκέψη ήταν επαρκής δικαιολογία για την κατάργησή της, αν και η εξουσία αυτή δεν ασκήθηκε ποτέ⁴⁷.

⁴⁴ Βλ. Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, Οι συνταγματικές ρυθμίσεις του 1986, Νέα Σύνορα Α- Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994 σελ. 168.

⁴⁵ Υποστηρίχθηκε από την εισηγήτρια της μειοψηφίας Άννα ΨΑΡΟΥΔΑ – ΜΠΕΝΑΚΗ.

⁴⁶ Από τον εισηγητή της πλειοψηφίας Αναστάσιο ΠΕΠΟΝΗ.

⁴⁷ Βλ. Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, *οπ.παρ.*, σελ. 163 επ.

4) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της εκτελεστικής ή διοικητικής λειτουργίας.

Στην κατηγορία των απόμεινων της εκτελεστικής λειτουργίας αρμοδιοτήτων⁴⁸ του Προέδρου της Δημοκρατίας ανήκουν η έκδοση διοικητικών διαταγμάτων, η έκδοση και η δημοσίευση των νόμων που ψηφίζει η Βουλή (άρθρο 42 του Συντάγματος) και εκείνων που έχουν εγκριθεί με δημοψήφισμα (άρθρο 44 παράγραφος 2 του Συντάγματος), την ιδιότητα του Προέδρου ως αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων (άρθρο 45 του Συντάγματος), τον διορισμό και την παύση των δημοσίων υπαλλήλων (άρθρο 46 παράγραφος 1), την εξουσία του να απονέμει τα παράσημα (άρθρο 46 παράγραφος 2) και την κήρυξη του πολέμου και την συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών (άρθρο 36 παράγραφος 1). Αναλυτικότερα:

α) Η έκδοση διαταγμάτων σημαίνει πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας, που εκδίδονται σύμφωνα με τη προβλεπόμενη από το Σύνταγμα διαδικασία, δηλαδή, ύστερα από προσυπογραφή του αρμόδιου κυβερνητικού οργάνου και τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Τα διατάγματα που εκδίδει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του περιέχουν είτε ατομικές (ατομικά διατάγματα) είτε κανονιστικές διοικητικές πράξεις (κανονιστικά διατάγματα) είτε κυβερνητικές πράξεις. Η έκδοση ατομικών διαταγμάτων είναι δυνατή μόνο εφόσον προβλέπεται από νομοθετική πράξη ή από προηγούμενο κανονιστικό διάταγμα, που εκδόθηκε βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης. Από την άλλη μεριά, κανονιστικά διατάγματα είναι δυνατό να υπάρξουν είτε βάσει της αρμοδιότητας που παρέχει απευθείας το Σύνταγμα (άρθρα 43 παράγραφος 1 και 54 παράγραφος 2 του Συντάγματος) είτε βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης (άρθρο 43 παράγραφος 2 και 4 του Συντάγματος).

β) Η αρχηγία των ενόπλων δυνάμεων και η απονομή των βαθμών σε όσους υπηρετούν σε αυτές, όπως ο νόμος ορίζει (άρθρο 45 του Συντάγματος) είναι συμβολική, δεδομένου ότι τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων ασκεί η Κυβέρνηση, σύμφωνα με τις κείμενες νομοθετικές διατάξεις. Τα κύρια όργανα που διοικούν τις ένοπλες δυνάμεις είναι ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας και οι Υφυπουργοί της Εθνικής Άμυνας, το Συμβούλιο Αρχηγών Γενικών Επιτελείων, το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, τα Ανώτατα Στρατιωτικά Συμβούλια κάθε κλάδου των Ενόπλων Δυνάμεων και τα Γενικά Επιτελεία των τριών κλάδων (Ν. 2292/1995) .Ιδιαίτερη σπουδαιότητα έχει το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικής Πολιτικής και Εθνικής Άμυνας, το οποίο είναι συλλογικό κυβερνητικό όργανο.

γ) Ο διορισμός και η απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων, σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις (άρθρο 46 παράγραφος 1 του Συντάγματος), που μπορεί να προβλέπουν ότι ο διορισμός και η απόλυση των υπαλλήλων ορισμένων κατηγοριών γίνεται με πράξεις άλλων οργάνων του Κράτους. Ήδη, ο διορισμός, ο αναδιορισμός και

⁴⁸ Βλ. Επαμ. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ. Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι, Ενδέκατη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 271 επ.

η απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων (καθώς και κάθε άλλη μεταβολή της υπηρεσιακής τους κατάστασης) ενεργείται με πράξη του αρμόδιου Υπουργού (ΥΚ άρθρο 16), εκτός των ανωτέρων και ανωτάτων υπαλλήλων του Υπουργείου Εξωτερικών, που γίνεται με διάταγμα (Ν.2594/1998).

δ) Η απονομή των παρασήμων, σύμφωνα με τις διατάξεις του Συντάγματος (άρθρο 46 παράγραφος 2), είναι αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

και ε) Η κήρυξη του πολέμου και η συνομολόγηση των διεθνών συνθηκών (άρθρο 36 παράγραφος 1) είναι αρμοδιότητα του Προέδρου που περιορίζεται στην κύρωση των συνθηκών με διάταγμα και δεν περιλαμβάνει τις διαπραγματεύσεις. Για την εγκυρότητα όμως της συνομολόγησης των συνθηκών, οι οποίες είναι σχετικές με το εμπόριο, τη φορολογία, την οικονομική συνεργασία, τη συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις και κάθε άλλης συνθήκης που περιέχει παραχώρηση η οποία επιτρέπεται από το Σύνταγμα μόνο βάσει νόμου, ή η οποία μεταβάλλει δυσμενώς τη νομική ή οικονομική κατάσταση των Ελλήνων, είναι αναγκαία και η συγκατάθεση της Βουλής, η οποία παρέχεται με νόμο (άρθρο 36 παράγραφος 2 του Συντάγματος). Επίσης με νόμο κυρώνονται οι συνθήκες που αναγνωρίζουν σε όργανα διεθνών οργανισμών αρμοδιότητες, νομοθετικές δικαστικές ή εκτελεστικές, που προβλέπονται από το Σύνταγμα ή περιορίζουν την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας (άρθρα 27 και 28 παράγραφος 2 και 3 του Συντάγματος) Η κατ'άρθρο 42 παράγραφος 1 έκδοση και δημοσίευση του νόμου αυτού συνεπάγεται και την κύρωση της συνθήκης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, οπότε στην περίπτωση αυτή δεν χρειάζεται και έκδοση σχετικού διατάγματος.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας λειτουργώντας ως μέρος ενός σύνθετου διοικητικού οργάνου στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, δεν έχει την πρωτοβουλία για την άσκηση όλων των αρμοδιοτήτων του, καθώς και για την κρίση για την ανάγκη ή τη σκοπιμότητα της άσκησής τους. Την πρωτοβουλία αυτή διαθέτουν τα αρμόδια, κατά το Σύνταγμα ή τις νομοθετικές πράξεις, κυβερνητικά όργανα, που προσυπογράφουν τις πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ο αρχηγός του κράτους υπογράφει τα διατάγματα, όταν η κατάρτισή τους έχει ήδη ολοκληρωθεί, δηλαδή έχουν γίνει όλες οι απαραίτητες προπαρασκευαστικές πράξεις και διατυπώσεις, και μετά την υπογραφή τους από το αρμόδιο όργανο (Υπουργικό Συμβούλιο, Πρωθυπουργό, περισσότερους Υπουργούς, έναν Υπουργό). Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει καθήκον να ελέγξει, αν το σχέδιο διατάγματος που του υποβάλλεται προς υπογραφή είναι σύμφωνο με τους κανόνες της νομιμότητας, αλλά η έρευνα αυτή περιορίζεται μόνο σε προφανείς παραλείψεις. Έχει επίσης την δυνατότητα, στην περίπτωση των ατομικών διαταγμάτων που εκδίδονται με διακριτική ευχέρεια καθώς και των κανονιστικών διαταγμάτων, να διατυπώσει εμπιστευτικά τη γνώμη του για τη σκοπιμότητα της ρύθμισης που θεσπίζει το διάταγμα στο όργανο που έχει προσυπογράψει. Δεν μπορεί όμως να αρνηθεί να υπογράψει το διάταγμα, εφόσον δεν υπάρχουν προφανείς παραβάσεις της νομιμότητας ούτε να προβεί σε τροποποιήσεις.

5) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της δικαστικής λειτουργίας.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, εκτός ταπό τον διορισμό των δικαστικών λειτουργών, αρμοδιότητά του που άπτεται της εκτελεστικής – διοικητικής λειτουργίας, παρεμβαίνει στην δικαστική λειτουργία με την αρμοδιότητα απονομής χάριτος, μετριάζοντας τις ποινές που επιβάλλουν τα δικαστήρια ή αίροντας κάθε είδους έννομες συνέπειες ποινών που έχουν επιβληθεί ή εκτιθεί.

Την αρμοδιότητά του αυτή ασκεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μετά από πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και γνώμη συμβουλίου (Συμβουλίου Χαρίτων) που συγκροτείται κατά πλειοψηφία από δικαστές, τη δε διαδικασία ρυθμίζουν τα νομοθετικά διατάγματα 68/1268 και 1295/1972. Τα στάδια που περιλαμβάνει η σχετική ρύθμιση είναι τα εξής: η σχετική αίτηση του καταδικασθέντος, η έκθεση του διευθυντή της φυλακής, η γνωμοδότηση του κατηγορήσαντος Εισαγγελέα, η έκθεση του υπηρεσιακού εισηγητή, η έγγραφη και αιτιολογημένη έκθεση του ειδικού εισηγητή του Συμβουλίου Χαρίτων, η γνωμοδότηση του Συμβουλίου και τέλος η πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Κατ'εξαίρεση, ο Υπουργός Δικαιοσύνης μπορεί να προκαλέσει τη διαδικασία και χωρίς την αίτηση του καταδικασθέντος. Είναι επίσης δυνατό να παραλειφθούν όλα τα δικαιολογητικά και οι γνωμοδοτήσεις που απαιτούνται και να εισαχθεί απ'ευθείας η αίτηση χάριτος στο Συμβούλιο Χαρίτων, άν έτσι κρίνει ο Υπουργός Δικαιοσύνης⁴⁹.

Η αρμοδιότητα αυτή παρουσιάζει νομικές ιδιομορφίες, η κατανόηση των οποίων απαιτεί αναδρομή στην ιστορική εξέλιξη αλλά και συγκριτική διερεύνηση του θεσμού, ως προνομίου του αρχηγού του κράτους⁵⁰. Οι ιδιομορφίες που, συνήθως, εστιάζονται σε δυο σημεία συνίστανται στο ότι, πρώτον, η εξουσία αυτή του Προέδρου εξομοιούται με παρέμβαση στο έργο της δικαιοσύνης, και δεύτερον, πρόκειται για πράξη η οποία διαταράσσει την ενότητα του θεσμού της υπουργικής προσυπογραφής.

Η πρακτική να λαμβάνεται η απόφαση απονομής χάριτος⁵¹ κατ'απόλυτη διακριτική ευχέρεια του αρχηγού του κράτους, υπήρξε αδιαλείπτη στην ελληνική συνταγματική ιστορία, μέχρι το Σύνταγμα του 1927, οπότε η σχετική ρύθμιση διέλαβε ρητή παραπομπή στον νόμο, ο οποίος έθεσε ως προϋπόθεση απονομής χάριτος, τη σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου των Χαρίτων⁵². Η έλλειψη όμως παραπομπής στο νόμο από το Σύνταγμα του 1952 κατέστησε αντισυνταγματική τη σχετική νομοθετική ρύθμιση και, επομένως, όπως επισημαίνεται, η γνώμη του Συμβουλίου Χαρίτων δεν έπρεπ να θεωρείται πλέον δεσμευτική για τον Πρόεδρο.

Λεπτομερώς ρυθμίστηκε το ζήτημα από το Σύνταγμα του 1975 στο άρθρο 47, το ποίο δεν έθιξε η αναθεώρηση του 1985/86 ως προς τις σχετικές με την απονομή

⁴⁹ Αναλυτικά η διαδικασία από Π. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, Συνταγματικά προβλήματα χάριτος, σελ. 1717 επ.

⁵⁰ Βλ. Κ. ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, Β Έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, σελ. 456 επ. Εκδ. Αντ. Σάκκουλα 2002.

⁵¹ Βλ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟ, Χάρις και αμνηστία, Αθήναι, 1934. όπου και λεπτομερής ανάλυση του θεσμού, ο οποίος ανασκευάζει την εσφαλμένη αντίληψη, ότι η χάρις ανευρίσκεται κατά πρώτον στη ρωμαϊκή ιστορία, αποδεικνύοντας την ελληνική καταγωγή της (σελ. 12) και Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, Μια συνθήκη του πολιτεύματος: η απόφαση απονομής χάριτος. ΤοΣ, 1987, σελ. 23 επ.

⁵² Βλ. και Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, όπ.παρ., σελ. 24.

χάριτος διατάξεις του. Η πρακτική πάντως δεν υπήρξε από τότε ενιαία⁵³. Έτσι, άλλοτε μεν ο αρχηγός του κράτους έκρινε πως η εξουσία του αυτή μπορούσε να ασκηθεί μόνο μετά από θετική πρόταση του αρμοδίου Υπουργού και άλλοτε ότι ασκείται για κάθε περίπτωση, κατά διακριτική ευχέρεια. Όμως η εκάστοτε ακολουθούμενη πρακτική έχει σημασία για την απόφαση του Προέδρου της Δημοκρατίας, όταν η πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης είναι αρνητική.

Υπ'αυτήν την άποψη εκούσιο μετριασμό της προεδρικής αυτής εξουσίας αποτελεί η άρνηση απονομής χάριτος από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κάθε φορά που η πρόταση του Υπουργού της Δικαιοσύνης είναι αρνητική και αυτή αποτελεί και την πρόσφατη πολιτική πρακτική. Πρέπει, εντούτοις, να δεχθούμε πως η πρακτική αυτή δεν μεταβάλλει το ότι η υπουργική προσυπογραφή απλώς συνοδεύει την προεδρική απόφαση, κατά παρέκκλιση από τον κανόνα που επιτάσσει να αποφασίζει μόνη της η Κυβέρνηση, ως πολιτικά υπεύθυνη⁵⁴.

Κατάλοιπο της μοναρχίας, η ιδιόμορφη αυτή εξουσία του Προέδρου ασκείται πραγματικά κατά τρόπο που διαταράσσει την ενότητα του κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής, είτε γίνει δεκτό ότι πρόκειται για συνθήκη του πολιτεύματος είτε για εξουσία που ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να ασκείται κατ'αντιστροφή του κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής, ώστε το όργανο που αποφασίζει να είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και όχι ο υπεύθυνος υπουργός, και δεν έχει θέση σε δημοκρατικό πολίτευμα.

Από τον ειδικότερο ρόλο που παρέχεται στην εκτελεστική λειτουργία κατά τη διαδικασία αίτησης χάριτος συνάγεται ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπ'όψη του τα όργανα που βασίζονται άμεσα στη λαϊκή κυριαρχία πριν απορρίψει ή αποδεχθεί την πρότασή τους, εφόσον « η στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος και της κοινωνικής σκοπιμότητας στη συγκεκριμένη κάθε φορά αίτηση χάριτος συντελείται προτού φθάσει η αίτηση στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας»⁵⁵

Ιδιαίτερη ρύθμιση υπάρχει στο Σύνταγμα (άρθρο 47 παράγραφος 2) όσον αφορά στην απονομή χάριτος σε Υπουργό που καταδικάστηκε κατά το άρθρο 86. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται συγκατάθεση της Βουλής. Επομένως, η εξουσία του Προέδρου είναι οργάνου που αποφασίζει μετά από σύμφωνη γνώμη άλλου οργάνου. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει την δυνατότητα να αρνηθεί την απονομή χάριτος σε καταδικασθέντα Υπουργό, δεν έχει όμως την εξουσία να του απονείμει χάρη, αν διαφωνήσει η Βουλή. Η διάταξη του άρθρου 47 παράγραφος 2 πρέπει να ερμηνευτεί σε συνάρτηση με τον θεσμό της ποινικής ευθύνης των Υπουργών (άρθρο 86). Όπως κατά την κίνηση της σχετικής διαδικασίας δίωξης αποκλειστικά αρμόδια είναι η Βουλή, που σύμφωνα άλλωστε με το άρθρο 86 παράγραφος 2 εδάφιο β είναι «μόνη» αρμόδια να αναστέλλει την ποινική δίωξη, έτσι και η απονομή χάριτος σε Υπουργό που καταδικάστηκε ανήκει στην δική της αποκλειστική αρμοδιότητα. Το άρθρο 47

⁵³ Βλ. Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, *όπ. παρ.*, σελ. 24.

⁵⁴ Κατά τον Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, *όπ. παρ.*, πρόκειται περί συνθήκης του πολιτεύματος, επισημαίνεται δε από τον ίδιο (σελ. 42-43) ότι : «Αληθινά, αρμόζει περισσότερο στην «εξωνομική» λειτουργία της χάριτος να ασκείται από τον αρχηγό του κράτους και όχι από το πρόσωπο που μοιρία θα σκέφτεται τουλάχιστον την εκ του νέου ανάδειξη του κόμματός του στην κυβέρνηση. Και τούτο για να αποφεύγονται και οι καταχρήσεις με αθρόα απονομή χάριτος και η υπερβολική φειδώ στην άσκηση επεικείας».

⁵⁵ Κατά Π. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, *Συνταγματικά προβλήματα χάριτος* σελ. 1719.

παράγραφος 2 είναι « lex specialis »⁵⁶.

Καθώς δεν ορίζεται ειδικά, πώς λαμβάνεται η απόφαση της Βουλής και επειδή μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αρμόδια για την παροχή ή μη της συγκατάθεσης είναι η Ολομέλεια της Βουλής και ότι η απόφασή της πρέπει να λαμβάνεται κατά τον γενικό κανόνα του άρθρου 67 παράγραφος 1 του Συντάγματος, δηλαδή απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων που δεν μπορεί να είναι κατώτερη του ενός τετάρτου του συνόλου των Βουλευτών.

Εξάλλου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει πλέον την εξουσία να παρέχει αμνηστία⁵⁷ για πολιτικά εγκλήματα μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Η αμνηστία αποτελεί εκείνη την πράξη της πολιτείας, με την οποία αίρεται ο αξιόποινος χαρακτήρας συγκεκριμένης – ως τότε αξιόποινης – συμπεριφοράς. Δεν παρέχεται ποτέ αμνηστία για κοινά εγκλήματα παρά μόνο για πολιτικά (άρθρο 47 παράγραφος 4). Είναι μια πράξη νομοθετική, εξ αποτελέσματος κρινόμενη, αφού συνεπάγεται τη ματαίωση της εφαρμογής του ποινικού νόμου. Εν αντιθέσει προς την χάρη, η αμνηστία έχει γενικό και αφηρημένο χαρακτήρα, αφού αναφέρεται σε ορισμένο έγκλημα ή εγκλήματα που διαπράχθηκαν και όχι σε συγκεκριμένο πρόσωπο. Η αναθεώρηση του 1986 μετέθεσε την εξουσία αυτή στη Βουλή και η αμνηστία παρέχεται με νόμο που ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής και με πλειοψηφία τουλάχιστον των τριών πέμπτων του συνόλου των Βουλευτών, δηλαδή εξαρτόμενη από μια ευρύτερη κοινοβουλευτική συναίνεση. Έτσι, η παροχή αμνηστίας έπαψε να είναι πράξη της εκτελεστικής εξουσίας και κατέστη πράξη της νομοθετικής εξουσίας.

Ένα ερώτημα που γεννάται εν προκειμένω είναι, αν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει την εξουσία αναπομπής του άρθρου 42 παράγραφος 2 του Συντάγματος. Η απάντηση στο ερώτημα πρέπει να είναι αρνητική, για τον λόγο ότι δεν πρόκειται για συνήθη αλλά για εξαιρετική νομοθετική διαδικασία, τόσο δε περισσότερο όσο η απόφαση της Βουλής λαμβάνεται με πλειοψηφία μεγαλύτερη και από αυτή που απαιτείται κατά την επιψηφίση σχεδίου ή πρότασης νόμου που αναπέμφθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Η αμνηστία ορθά παρέχεται, μετά την αναθεώρηση, με νόμο, γιατί πρόκειται για πράξη που, αίροντας τον αξιόποινο χαρακτήρα εγκλήματος ή εγκλημάτων, δεν αναφέρεται, όπως η χάρη, σε πρόσωπα, αλλά σε αξιόποινες πράξεις, και καταλαμβάνει αόριστο αριθμό προσώπων⁵⁸.

6) Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας που άπτονται της λειτουργίας του πολιτεύματος

Α) Οι «ρυθμιστικές» λειτουργίες του Προέδρου της Δημοκρατίας.

⁵⁶ Σύμφωνα με Δ. ΤΣΑΤΣΟ, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β, Οργάνωση και Λειτουργία της πολιτείας, σελ. 353, έκδ. β, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1993.

⁵⁷ Βλ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟ Χάρης και Αμνηστία, Αθήναι, 1934, σελ. 12 επ. όπου επισημαίνεται ότι η Αθηναϊκή Πολιτεία αποτέλεσε την κοιτίδα του θεσμού της αμνηστίας.

⁵⁸ Βλ. Κ. ΜΑΥΡΙΑ, Συνταγματικό Δίκαιο, δεύτερη έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, σελ. 459, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002.

Στο Σύνταγμα αναφέρονται μια σειρά από πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας οι οποίες δεν άπτονται των τριών συντεταγμένων λειτουργιών (νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής), αλλά αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία αρμοδιοτήτων που αφορούν στη λειτουργία του πολιτευμάτος και τις οποίες η θεωρία αποκαλεί « ρυθμιστικές»⁵⁹.

Η έκθεση όμως των νομικά τυποποιημένων ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων του Προέδρου προϋποθέτει μια εισαγωγική αποσαφήνιση : οι ρυθμιστικές αρμοδιότητες δεν αποτελούν μια κατηγορία χωριστή, ούτε στεγανή, έναντι των άλλων αρμοδιοτήτων του. Αρκετές από τις νομοθετικές ή δικαστικές ή διοικητικές αρμοδιότητές του είναι ταυτόχρονα και ρυθμιστικές. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο θα συναντήσουμε και ορισμένες που έχουν ήδη εκτεθεί. Κλασικό⁶⁰ παράδειγμα είναι το δικαίωμα της αναπομπής ποε έχει διφυή χαρακτήρα, αφού αποτελεί τόσο σύμπραξη στην παραγωγή νομικών κανόνων όσο και πράξη στα πλαίσια του ρυθμιστικού ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας. Έτσι στις νομικά από το Σύνταγμα τυποποιημένες ρυθμιστικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας περιλαμβάνονται όσες αναφέρονται στις λειτουργικές σχέσεις του Προέδρου με τη Βουλή και την Κυβέρνηση, καθώς και οι χειρισμοί τους οποίους του επιτρέπει το Σύνταγμα σε σχέση με τη λειτουργία του πολιτεύματος. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι ακόλουθες:

1) Σύμφωνα με το άρθρο 36 παράγραφος 1, στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ανατίθεται η διεθνής εκπροσώπηση της ελληνικής πολιτείας, η αρμοδιότητα κήρυξης του πολέμου και η συνομολόγηση συνθηκών ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας πρέπει να ανακοινώνει τις συνθήκες αυτές στη Βουλή μαζί με τις αναγκαίες αποφασηγήσεις, όταν το συμφέρον και η ασφάλεια του κράτους το επιτρέπουν. Η άσκηση των αρμοδιοτήτων αυτών πρέπει να γίνεται στα πλαίσια που ορίζουν οι παράγραφοι 2, 3 και 4 του άρθρου 36. Στην πραγματικότητα ο Πρόεδρος ασκεί αυτές τις εξουσίες μόνο τυπικά, αφού η κατ'ουσία άσκησή τους ενεργείται από την Κυβέρνηση.

2) Οι αρμοδιότητες που αναφέρονται στη λειτουργία της Βουλής ασκούνται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Αυτές είναι η σύγκληση της Βουλής κατ'άρθρο 40 παράγραφος 1, η κήρυξη της έναρξης και της λήξης κάθε βουλευτικής περιόδου κατ'άρθρο 40 παράγραφος 1, η αναστολή των εργασιών της κατ'άρθρο 40 παράγραφος 2 και η διάλυση της κατ'άρθρο 41 και η προκήρυξη εκλογών. Ρυθμιστικό χαρακτήρα προσδίδει κυρίως το δικαίωμα του Προέδρου για διάλυση της Βουλής κατ'άρθρο 41 παράγραφος 1, αφού εναπόκειται στην κρίση του, αν η σύνθεση της Βουλής δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα.

3) Ο διορισμός του Πρωθυπουργού και της Κυβέρνησης και η απαλλαγή από τα καθήκοντά τους κατά τα άρθρα 37 και 38. Κυρίως ρυθμιστικός είναι ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας, όταν μετά την αποτυχία και της τελευταίας διερευνητικής εντολής συγκαλεί τους αρχηγούς των κομμάτων για εξεύρεση λύσης και κατά την προσπάθεια σχηματισμού οικουμενικής Κυβέρνησης.

4) Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται κατ'άρθρο 44 παράγραφος 3 να

⁵⁹ Βλ. Κ. ΜΑΥΡΙΑ όπ. παρ.,σελ.460 και Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο, τομ. β, Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, σελ. 355 επ. Έκδ. β, Έκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993.

⁶⁰ Κατά Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, όπ.παρ., σελ. 356.

απευθύνει διάγγελμα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μετά τη σύμφωνη γνώμη του Πρωθυπουργού. Με το διάγγελμα καθιστά το λαο κοινών των απόψεών του για θέματα κρίσιμα, εξαιρετικής σημασίας. Η πολιτική σημασία του διαγγέλματος οδήγησε το νομοθέτη να τυποποιήσει νομικά το θεσμό, που σημαίνει ότι τα διαγγέλματα πρέπει να προσυπογράφονται από τον Πρωθυπουργό και να δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με την αναθεώρηση ο θεσμός έπαυσε να αποτελεί αυτοτελή αρμοδιότητα του Προέδρου και γίνεται θεσμός εξαρτημένος, κατά την εφαρμογή του, από την πολιτική συγκατάθεση του Πρωθυπουργού. Σε αντίθεση όμως με το δημοψήφισμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί να υποχρεωθεί να απευθύνει διάγγελμα. Η πραγμάτωση όμως της βούλησής του να απευθύνει διάγγελμα βρίσκεται στην πραγματικότητα υπό την αίρεση της πρωθυπουργικής συναίνεσης⁶¹.

5) Το δικαίωμα της αναπομπής που εντάσσεται τόσο στις νομοθετικές όσο και στις ρυθμιστικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας.

6) Πριν την αναθεώρηση του 1986 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είχε και άλλες δυο αρμοδιότητες που έχουν ήδη καταργηθεί: το δικαίωμα να συγκαλεί « παράντώ» και υπό την προεδρία του το Υπουργικό Συμβούλιο σε έκτακτες περιπτώσεις και το δικαίωμα να συγκαλεί « παρ'αυτώ» και υπό την προεδρία του το «Συμβούλιο της Δημοκρατίας», θεσμός που επίσης έχει καταργηθεί.

Β) Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως ρυθμιστής του πολιτεύματος

Κατά το άρθρο 30 παράγραφος 1 εδάφιο α, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο «ρυθμιστής του πολιτεύματος», δηλαδή εκείνος που, κατά την ερμηνεία των LIDDEL και SCOTT⁶², που επαναφέρει ή συντηρεί « τη διαρκώς επαναλαμβανόμενη κίνηση, το μέτρο, τη συμμετρία, την τάξη». Με αυτό το άρθρο εισάγεται για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη η έννοια του «ρυθμιστή» του πολιτεύματος. Έτσι τέθηκε το κρίσιμο ερώτημα της ερμηνευτικής σχέσης που έχουν οι ρυθμιστικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας με τον όρο «ρυθμιστής του πολιτεύματος» κατά το άρθρο 30 παράγραφος 1, εδάφιο α⁶³.

Το άρθρο 30 παράγραφος 1, εδάφιο α, ερμηνευόμενο τόσο σε συνάρτηση με το άρθρο 50 όσο και με συνταγματικές διάταξεις που νομικά τυποποιούν, δηλαδή εξειδικεύουν, τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας αποκτά μια διττή έννοια⁶⁴: Ως διάταξη περί αρμοδιότητας διατυπώνει τη γενική μόνο αρχή που συγκεκριμενοποιείται και καθίσταται εφαρμόσιμη στις περιοριστικά αναφερόμενες, δηλαδή νομικά τυποποιημένες, αρμοδιότητες που προβλέπει το Σύνταγμα. Ως διάταξη που χαρακτηρίζει τη θεσμική φυσιογνωμία του προεδρικού θεσμού και εμπεριέχει κριτήριο για τον δημόσιο λόγο και τη δημόσια συμπεριφορά του Προέδρου της Δημοκρατίας. Η διχογνωμία αυτή στην Έ Αναθεωρητική Βουλή, που κατέληξε στην

⁶¹ Βλ. και Α.ΜΑΝΕΣΗ, Η νομοκοινοτική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος, στο Θεωρία και πράξη, σελ 91 επ.

⁶² Βλ. ΜΕΓΑ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ, LIDDEL- SCOTT.

⁶³ Βλ. Φ.Κ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ως «ρυθμιστής του πολιτεύματος», Έκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 1990, σελ.21.

⁶⁴ Βλ. Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο. Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. β, Έκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 1993, σελ.359 επ.

εγκατάλειψη του όρου «εγγυητής» και στην υιοθέτηση του όρου «ρυθμιστής», αλλά κυρίως όλη η φιλοσοφία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986 δίνουν στο άρθρο 30 παράγραφος 1, εδάφιο α την έννοια ενός «οδηγού θεσμικής συμπεριφοράς».

Η σημασία του άρθρου 30 παράγραφος 1, εδάφιο α ως κριτηρίου θεσμικής συμπεριφοράς είναι μεγάλη, η δε πρακτική της σημασία αναδείχθηκε αρκετές φορές τα τελευταία χρόνια μετά τη μεταπολίτευση του 1974. Αναδεικνύεται μια «γενική αρμοδιότητα»⁶⁵ του «ρυθμιστή του πολιτεύματος» που ασκείται ατύπως και ποικιλοτρόπως, «εφόσον δεν αντιβαίνει προς άλλες διάταξεις του Συντάγματος». Το άρθρο 30 παράγραφος 1, εδάφιο α, χωρίς να θεσπίζει αρμοδιότητες, υποχρεωτικές δηλαδή ενέργειες για τα άλλα όργανα, προσφέρει κριτήριο για την στάση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά την άτυπη επικοινωνία του με τους φορείς του δημόσιου βίου. Στόχος αυτής της απικοινωνιακής λειτουργίας είναι η εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ των φορέων του δημόσιου βίου, κυρίως της πλειοψηφίας και των μειοψηφιών. Το πολίτευμα στο οποίο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ρυθμιστής δεν λειτουργεί μόνο σε επίπεδο νομικά τυποποιημένων διαδικασιών αλλά και σε πραγματικό, διαπροσωπικό επίπεδο. Η διττή λοιπόν λειτουργία του Προέδρου της Δημοκρατίας, τόσο στο δικαίκα τυποποιημένο όσο και στο διαπροσωπικό επίπεδο συνιστά τη συνολική ρυθμιστική του λειτουργία.

Από την έννοια του Προέδρου της Δημοκρατίας προκύπτει για το φορέα του λειτουργήματος, ότι κατά τη συνολική ρυθμιστική του λειτουργία έχει ρόλο «δημοκρατικού συμβολισμού της πολιτείας»⁶⁶. Ο λόγος και ο τύπος της συμπεριφοράς του οφείλει να εκφράζει την αποποσωποποίηση και την απομυθοποίηση της εξουσίας, να απομακρύνεται δηλαδή απ' χαρακτηριστικά της εποχής της βασιλείας.

Επιπλέον προκύπτει ότι, αφού ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν είναι «εγγυητής» αλλά μόνο ρυθμιστής του πολιτεύματος, ο ρόλος του είναι συνεκτικός κράτους και κοινωνίας και είναι ρόλος ίσης απόστασης προς τις διάφορες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις. Συνακόλουθα ο λόγος του δεν πρέπει να περιέχει ιδεολογική φόρτιση, ώστε να συνιστά παρέμβαση στις εσωτερικές συγκρούσεις της κοινωνίας, αλλά να υποβοηθά την κοινωνική συνοχή.

Το γεγονός ότι για την τήρηση του άρθρου 30 παράγραφος 1, εδάφιο α ως κριτηρίου θεσμικής συμπεριφοράς δεν επιβάλλονται, κατά κυριολεξία δεν νοούνται, κυρώσεις, δεν μειώνει τη συνταγματική σημασία του κανόνα. Κύρωση επέρχεται αλλά είναι ιστορική και συνίσταται στη μείωση της θεσμικής αξιοπιστίας, τόσο του θεσμού όσο και της πολιτείας⁶⁷. Αυτό σημαίνει ότι η συνετή άσκηση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν προυποθέτει *potestas* αλλά *auctoritas*.

⁶⁵ Βλ. Α.ΜΑΝΕΣΗ, *όπ. παρ.*, σελ. 30-31.

⁶⁶ Βλ. Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, *όπ. παρ.*, σελ. 361.

⁶⁷ Βλ. Δ. Θ. ΤΣΑΤΣΟ, Η πολιτική αξιοπιστία ως αρχή του Συντάγματος, ΑΝΤΙ, τεύχος 346, 8-5-1987, σελ. 22-25.

7) Διάκριση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας με κριτήριο την εξαίρεση από τον κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής

Το Σύνταγμα προβλέπει ορισμένες πράξεις του Προέδρου της Δημοκρατίας οι οποίες εξαιρούνται από τον κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής⁶⁸. Η εξαίρεση από τον κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής των πράξεων του Προέδρου της Δημοκρατίας εισήχθη για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία με το Σύνταγμα του 1975, οι δε περιπτώσεις των εξαιρέσεων αριθμούνται περιοριστικά και είναι οι εξής (άρθρο 35 παράγραφος 2 του Συντάγματος):

- α) ο διορισμός του Πρωθυπουργού
- β) η ανάθεση διερευνητικής εντολής

γ) η διάλυση της Βουλής: κατά το άρθρο 37 παράγραφος 4, που αναφέρεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν είναι δυνατός ο σχηματισμός της Κυβέρνησης που θα απολαύει της εμπιστοσύνης της Βουλής, είτε πρόκειται για χωρίς αποτέλεσμα διερευνητικές εντολές μετά από βουλευτικές εκλογές είτε έχει προηγηθεί παραίτηση της Κυβέρνησης είτε απόσυρση της εμπιστοσύνης της Βουλής στην Κυβέρνηση, κατά το άρθρο 41 παράγραφος 1, αν δεν προσυπογράψει ο Πρωθυπουργός το σχετικό διάταγμα, που αφορά τη δυνητική διάλυση της Βουλής από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αν έχουν παραιτηθεί ή καταψηφισθεί δυο Κυβερνήσεις και η σύνθεση της Βουλής δεν εξασφαλίζει, κατά την εκτίμηση του Προέδρου της Δημοκρατίας, κυβερνητική σταθερότητα, και κατά το άρθρο 53 παράγραφος 1, αν δεν προσυπογράψει το σχετικό διάταγμα, που αφορά στην περίπτωση διάλυσης της Βουλής μετά από τη λήξη της βουλευτικής περιόδου, το Υπουργικό Συμβούλιο. Ως λήξη της βουλευτικής περιόδου νοείται η με οποιονδήποτε τρόπο λήξης της και όχι μόνο η μετά από εξάντληση της θητείας της και, επομένως, και η πρόωρη λήξη της θητείας της, ύπο την προϋπόθεση ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξακολουθεί να ασκεί τα καθήκοντά του.

δ) η αναπομπή νομοσχεδίου ή πρότασης νόμου που έχει ήδη ψηφισθεί από τη Βουλή.

και ε) ο διορισμός του προσωπικού των υπηρεσιών της Προεδρίας της Δημοκρατίας.

8) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ:

Από όλη την παραπάνω εξέταση του ζητήματος των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας, και με συνέπεια προς τη συνταγματική αρχή κατά την οποία ο αρχηγός του Κράτους προεδρεύει και δεν κυβερνά προκύπτει ότι, μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας λαμβάνει μέρος και στις τρεις λειτουργίες, νομοθετική, εκτελεστική ή διοικητική και δικαστική, όσο και αν, για την άσκηση των περισσότερων αρμοδιοτήτων του υπάρχει σοβαρή εξάρτηση ή ακόμα και περιορισμός τους από την θέληση της Κυβέρνησης. Επιπλέον καθίσταται σαφές ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, σύμφωνα με το άρθρο 50 του Συντάγματος, δεν μπορεί να έχει καμία άλλη αρμοδιότητα, εκτός από αυτές που του αναθέτει το ίδιο, ως λογική συνέπεια και

⁶⁸ Βλ. Α. ΠΑΝΤΕΛΗ, Οι συνταγματικές ρυθμίσεις του 1986, Νέα Σύνορα Α-Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1994.

της δημοκρατικής αρχής που καθιερώνεται στο άρθρο 1 του Συντάγματος. Τέλος, με την παραπάνω ανάπτυξη αναδεικνύεται και ο ρόλος που αποδίδει το Σύνταγμα στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ως ρυθμιστή, και όχι πιά ως εγγυητή, του πολιτεύματος και η σημασία του τόσο για την αξιοπιστία του θεσμού όσο και για τον ρόλο του φορέα του λειτουργήματος ως δημοκρατικού συμβολισμού της πολιτείας.

9) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Αναστασιάδης, (1987): *“Εισαγωγή στην ιστορία των σύγχρονων πολιτικών θεσμών της Ευρώπης”*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

Βενιζέλος, Ευ.(1980): *“Η λογική του πολιτεύματος και η δομή της εκτελεστικής εξουσίας στο Σύνταγμα του 1975”*, Θεσσαλονίκη.

Γεωργόπουλος, Κ.(1934): *“Χάρις και αμνηστία”*, Αθήναι.

Δαγτόγλου, Π : *“Γενικό Διοικητικό Δίκαιο”*, Τεταρτη αναθεωρημένη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κανελλόπουλος, Ν. (1989): *“Η αναπομπή πρότασης ή σχεδίου νόμου που έχει ψηφιστεί από τη Βουλή”*, ΚοινΕ.

Μάνεσης, Α. (1960): *“Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος”*, 1960.

Μάνεσης, Α. (1989): *“Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986”*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, ανατύπωση από το τεύχος 13-14 της Νομ. Επιθεώρησης, Δίκαιο και Πολιτική, υπό τον τίτλο: *“Η νομικοπολιτική σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986”*.

Μαυριάς, Κ, (2002): *“Συνταγματικό Δίκαιο”*, Β΄ Έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα, Εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα.

Μαυριάς, Κ. – Παντελής, Α. (1996): *“Συνταγματικά κείμενα, Ελληνικά και ξένα”*, Έκδοσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Γ έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή.

Παντελής, Α. (1987): *“Μια συνθήκη του πολιτεύματος : η απονομή χάριτος”*, ΤοΣ

Παντελής, Α. (1994): *“Οι συνταγματικές ρυθμίσεις του 1986”* , Νέα Σύνορα Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Σπηλιωτόπουλος, Ε (2002): *“Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Γ”*, Ενδέκατη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.

Σπυρόπουλος, Φ. (1981): *“Σκέψεις γύρω από την κύρωση, έκδοση, δημοσίευση των νόμων”*, ΕΔΔΔ 25.

Σπυρόπουλος, Φ. (1997): *“Σκέψεις για το τεκμήριο αρμοδιότητας”*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, τεύχος 1.

Τσατσου, Δ. (1976): *“Εισήγηση της μειοψηφίας επί του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος”*, ανατύπωση της εισήγησης, Αθήνα.

Τσατσου, Δ. (1993): “*Συνταγματικό Δίκαιο, Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας*”, τόμος Β,Β έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chantebout, B. (1999) : “ *Droit constitutionnel et science politique* ” , Armand Colin, 16e edition, Paris.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Δασκαλάκης : “Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ως ρυθμιστής του πολιτεύματος”, *Το Βήμα*, 10-3-1985.

Μάνεσης, Α.: “Η νομοπολιτική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος”, *ΝοΒ*, 1975, σελ. 450.